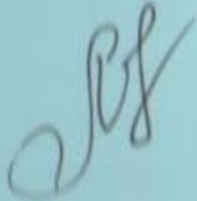

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний аграрний університет

Лункіна Тетяна Іванівна

УДК 338.43:005.35

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

**08.00.04 – економіка та управління підприємствами –
за видами економічної діяльності**

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Миколаїв – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Миколаївському національному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор економічних наук, професор
Сіренко Наталя Миколаївна,
Миколаївський національний аграрний університет,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та
страхування.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Гудзинський Олексій Дмитрович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, професор кафедри
менеджменту ім. проф. Й.С. Завадського;

доктор економічних наук, професор
Ткаченко Наталія Володимирівна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, заступник директора з навчальної роботи
Інституту післядипломної освіти;

доктор економічних наук, професор
Чирва Ольга Григорівна,
Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини, директор навчально-наукового інституту
економіки та бізнес-освіти.

Захист дисертації відбудеться 24 травня 2019 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 38.806.01 Миколаївського національного аграрного університету за адресою: 54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Миколаївського національного аграрного університету за адресою: 54010, м. Миколаїв, вул. Генерала Карпенка, 73, навчальний корпус № 1.

Автореферат розісланий «22» квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В.Ключник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Суспільно-економічні тенденції розвитку на сучасному їх етапі зумовили суттєві дискусії стосовно отримання вигод за рахунок використання природних та людських ресурсів. У результаті постала проблема щодо збалансованості у процесі розвитку його складових, забезпечення чого можливо лише на основі холістичності, яка, в свою чергу, досягається засобами сформованої системи соціальної відповідальності. Первісного значення це набуває для аграрного сектору економіки, особливості функціонування якого полягають у специфічному поєднанні й використанні соціально-природних факторів.

Суб'єкти аграрного сектору економіки, перебуваючи під тиском зростаючих вимог суспільства щодо процесів та результатів ведення бізнесу, усвідомлюють необхідність формування соціальної відповідальності, стикаючись з відсутністю відповідної практики та багатогранністю процесу.

Питання соціальної відповідальності ставали об'єктом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів, серед яких: Г. Боуен, Т. Іванова, А. Колот, О. Охріменко, О. Плахотний, М. Саприкіна, Н. Супрун, Н. Ткаченко, М. Фрідман, О. Чирва та ін. Ряд науковців досліджують соціальну відповідальність через призму її впливу на інноваційний розвиток держави, зокрема: О. Гудзинський, О. Єрмаков, О. Лазаренко, Н. Сіренко. Різні аспекти розвитку соціальної відповідальності у закладах вищої освіти висвітлені у працях таких вітчизняних та закордонних науковців і практиків: О. Грішнова, С. Бех, О. Ковальчук, І. Кочетова, Н. Кузнєцова, А. Лавров та ін. Ці дослідження доповнюються результатами наукового пошуку ефективного функціонування аграрного сектору економіки, які представлені у роботах: А. Ключник, І. Червена, В. Шебаніна, О. Шебаніної та ін. Окремим елементам соціальної відповідальності в аграрній сфері присвячені дослідження: О. Вишневської, О. Котикової (природно-екологічна складова); М. Дубініної (інституціонально-структурні зміни в аграрному секторі економіки); І. Новак (інституційна інтеграція суб'єктів процесу інвестування аграрної сфери на основі сталого розвитку суб'єктів господарювання).

Численність наукових публікацій та досліджень підтверджують високу суспільну актуальність питань щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки країни. Однак концептуальна невизначеність, дискусійність сутності понять категорійного апарату та методологічного підходу, низький рівень обізнаності суб'єктів аграрного сектору щодо позитивного впливу локальної соціальної відповідальності на результати їх господарювання, безсистемність формування соціальної відповідальності (у т. ч. локальної) на всіх рівнях функціонування формує систему специфічних питань, які потребують додаткових та поглиблених досліджень.

Зазначене у сукупності й обумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її логіко-структурну побудову, мету, предмет, об'єкт та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету за темою: «Соціальна відповідальність в аграрному секторі економіки» (№ 0114U007395), в межах якої автором: розмежовано значення специфічних понять категорійного апарату; обґрунтовано методологічні засади оцінки рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки; встановлено особливості формування локальної соціальної відповідальності в аграрних підприємствах; сформовано концептуальну модель управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки; розроблено фінансові механізми реалізації стратегії розвитку соціальної відповідальності та пропозиції щодо її стратегічного забезпечення в аграрному секторі економіки України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне обґрунтування теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки як забезпечуючого фактора холістичного розвитку суспільства.

Відповідно до мети були поставлено і вирішено наступні завдання:

- дослідити сутність поняття холістичного розвитку як системно-комплексного процесу;
- сформувати категоріальний апарат системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки у розрізі окремих понять, що базується на системно-комплексному підході;
- розробити концептуальні засади формування системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки як засобу досягнення цілей холістичного розвитку суспільства;
- визначити структурні особливості локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки з визначенням базових її компонентів;
- обґрунтувати механізм формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, урахувавши систему факторів впливу;
- розробити методологічні підходи щодо інтегральної оцінки рівня локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств;
- удосконалити стратегічний підхід до формування соціальної відповідальності аграрного сектору економіки диференційовано стосовно її рівнів;
- проаналізувати рівень та тенденції розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки та впливу на неї інституціональних компонентів;
- обґрунтувати заходи покращення соціально орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки;
- дослідити науково-практичні положення оцінювання впливу інституціонального середовища на формування локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки;

- доповнити положення теорії соціалізації освіти з метою зміни траєкторії розвитку аграрного сектору економіки на соціально відповідальну;
- проаналізувати теоретичні положення суспільства знань з обґрунтуванням особливостей сучасного етапу суспільного розвитку та встановленням континууму поколінь здобувачів вищої освіти;
- визначити напрями вдосконалення науково-освітнього середовища і процесу формування практичних навичок здобувачів вищої освіти;
- уніфікувати систему нефінансової звітності аграрних підприємств, враховуючи комунікативні зв'язки між різними рівнями функціонування галузі.

Об'єктом дослідження є процеси формування і розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних, та практичних засад щодо формування і розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є наукові положення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі економічної теорії, аграрної економіки, стратегічного управління, праці вітчизняних і зарубіжних учених різних галузей економічної науки, в яких наведено фундаментальні теорії формування та розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: історичний та логічний (дослідження теоретичних поглядів на сутність соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки), герменевтичний (дослідження правових аспектів регулювання розвитку соціальної відповідальності в аграрному секторі), монографічний (вивчення особливостей формування та передового досвіду розвитку соціальної відповідальності в інших країнах світу), порівняльний і графічний (оцінювання динаміки і структурних змін у формуванні соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки); системно-структурного аналізу і синтезу (вивчення та узагальнення структурних пропорцій та зрушень щодо соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, стану та динаміки її формування та впливу на ефективність господарювання), методи системного аналізу, групування (визначення і розрахунок показників оцінювання соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки на всіх рівнях функціонування, ефективності її формування), SWOT-аналізу (виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз для подальшого розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки), кластерного аналізу (формування у наглядні структури даних локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств), кореляційно-регресійного аналізу (оцінювання впливу капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища та витрат аграрних підприємств на персонал).

Інформаційною базою дослідження слугували: матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Миколаївській області, Департаменту

агропромислового розвитку Миколаївської обласної державної адміністрації; річна звітність аграрних підприємств; науково-аналітичні матеріали та наукові розробки зарубіжних і вітчизняних вчених; Internet-ресурси; матеріали дискусій наукових конференцій, особисті спостереження та розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні сукупності теоретичних, методологічних та практичних висновків і пропозицій щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки як забезпечуючого фактора холістичного розвитку суспільства. Основними результатами дослідження, що характеризують наукову новизну, є:

вперше:

визначено концептуальні засади формування системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки як засобу досягнення цілей холістичного розвитку суспільства, які диференційовані стосовно рівнів її функціонування (глобальний, національний, рівень суб'єктів господарювання, особистісний рівень) та включають напрями (інституційно-інфраструктурний, локальний, індивідуальний), стратегічні підходи розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, які покладено в основу обґрунтування стратегічних завдань, положень галузевої комплексної програми, напрямів державної підтримки, програм соціально-економічного розвитку країни (С. 10);

розроблено та верифіковано методологічні підходи щодо інтегральної оцінки рівня локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств у розрізі структурних складових (економічній, кадровій, екологічній, соціального спрямування) та розрахунком інтегрального показника на основі бальної оцінки з урахуванням специфіки функціонування аграрного виробництва, що дає можливість здійснювати системний моніторинг за станом та розгортанням локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств (С. 13-14);

удосконалено:

визначення поняття холістичного розвитку, яке трактується як системно-комплексний процес зміни всіх структурно-функціональних складових суспільства з урахуванням їх взаємозв'язку та функціонування, результатом якого є цілісне суспільне утворення на основі взаємодоповнюваності та збалансованості економічних, соціальних, екологічних, духовних складових, що дозволяє глибше усвідомити суспільно-економічну значимість даного феномену та впливати на механізми його функціонування (С. 9);

підхід до структуризації локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, яка включає корпоративну соціальну відповідальність та соціально відповідальний бізнес, що зумовлено виділенням різнорівневих стейкхолдерів та факторів впливу і дало можливість розробити систему заходів щодо підвищення локальної соціальної відповідальності на внутрішніх та зовнішніх рівнях (С. 12);

категорійний апарат системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки у розрізі окремих понять («соціальна відповідальність в аграрному секторі економіки», «соціально відповідальний бізнес», «корпоративна соціальна відповідальність», «локальна соціальна

відповідальність», «соціальна політика», «соціальна діяльність», «соціальний контроль», «соціально орієнтоване мислення»), в основу яких покладено позицію щодо сутності соціальної відповідальності як комплексного явища, яке полягає в суспільному зобов'язанні та поєднує різні рівні взаємодії суспільної соціалізації (міжнародний, національний, локальний та особистісний рівні), спрямоване на вирішення соціальних питань суспільства, виокремлення місця соціальних цінностей у суспільній ієрархії й досягнення цілей холістичного розвитку суспільства (С. 11);

механізм формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки на основі комплексного поєднання рівнів функціонування, цільової спрямованості його впливу на аграрний сектор економіки та урахування напрямів, структурних елементів, факторів впливу, основних груп стейкхолдерів (С. 15);

теоретичні положення суспільства знань, які доповнено обґрунтуванням особливостей сучасного етапу суспільного розвитку та встановленням континууму поколінь здобувачів вищої освіти, на основі зміни підходів до підготовки сучасних фахівців в аграрному секторі економіки («знаннєвий», «розвиваючий», «соціально орієнтований», «соціально відповідальний») з різними суспільними проявами, що дозволяє переорієнтувати майбутні покоління на соціально відповідальну діяльність (С. 29);

систему нефінансового звітування аграрних підприємств на основі встановлення комунікативних зв'язків між різними рівнями функціонування галузі, що закладено в основу розроблених рекомендацій щодо формування уніфікованих форм нефінансової звітності у розрізі напрямів локальної соціальної відповідальності (С. 31);

дістали подальшого розвитку:

стратегічний підхід до формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, який базується на визначених принципах і механізмах функціонування, сформованих цілях, методах стратегічного аналізу, джерелах фінансування стратегії з урахуванням ресурсно-результативного аспекту з іманентними йому об'єктами та суб'єктами, що дало змогу обґрунтувати диференційовані пропозиції щодо його удосконалення (С. 16);

заходи щодо інституціонального удосконалення процесу формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки на основі податкового стимулювання та кредитування (С. 27);

стратегічні вектори покращення соціально орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки як ресурсу і можливостей, що забезпечать формування та розвиток соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, що ґрунтуються на інвестиційній привабливості, активності, потенціалі, управлінні інвестиційним ризиком, пов'язані діалектичними відносинами, забезпечуючи позитивний інвестиційний клімат (С. 28);

науково-практичні положення оцінювання впливу інституціонального середовища на формування локальної соціальної відповідальності в аграрному

секторі економіки з подальшим обґрунтуванням концептуальних підходів до розвитку інституціонального забезпечення його підтримки (С. 23);

теорія соціалізації освіти як засобу зміни траєкторії розвитку аграрного сектору економіки на основі трансформації парадигми суспільного мислення на соціально відповідальну, в основі чого застосування сучасних функцій освіти (освітньої, наукової, методологічної, виховної, інноваційної, професійно-виробничої, соціальної, дорадчої, прогностичної), що у кінцевому результаті має забезпечити соціально орієнтовану активність суб'єктів (неосів) у суспільстві знань (С. 29);

напрями удосконалення науково-освітнього середовища і процесу формування практичних навичок здобувачів вищої освіти (у тому числі через створення інкубатора соціальних новацій на базі ЗВО України), які сприятимуть підвищенню соціальної відповідальності людського капіталу в аграрному секторі економіки, що дозволить переорієнтувати суспільство у напрямі холістичного розвитку (С. 30).

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що розроблені науково-методологічні та практичні положення, висновки та рекомендації збагачують теорію і практику щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України.

Теоретичні висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано і впроваджено у діяльності: Департаменту агропромислового розвитку Миколаївської обласної державної адміністрації – пропозиції щодо формування соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки (довідка від 22.11.2018 р. № 432/02/06.03-27/18); Управління агропромислового розвитку Очаківської районної державної адміністрації – щодо ефективного функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки на основі холістичного типу розвитку економіки (довідка від 04.09.2018 р. № 358/02/08); Сухоеланецької сільської ради Новоодеського району Миколаївської області – пропозиції до програми «Сприяння розвитку соціальної відповідальності в аграрному секторі» (довідка від 16.05.2017 р. № 823/04-03); Троїцької сільської ради Новоодеського району Миколаївської області – пропозиції щодо програми «Сприяння розвитку соціальної відповідальності в аграрному секторі» (довідка від 23.05.2017 р. № 8399/04-03); Української асоціації з розвитку менеджменту та бізнес-освіти – модель створення інкубатора соціальних новацій на базі закладів вищої освіти (довідка від 06.06.2018 р. № 01-18/448); ТОВ «Агротехсоюз» Васильківського району Київської області – пропозиції щодо нової моделі управління організацією «Бірюзова стратегія розвитку компаній» (довідка від 13.02.2018 р. №23); ФГ «Тофтул» Новоодеського району Миколаївської області – рекомендації щодо системного підходу вивчення економічної, кадрової, екологічної та відповідальності соціального спрямування, локальної соціальної відповідальності (довідка від 06.04.2017 р. № 116); ТОВ «Союз-Агро» Новоодеського району Миколаївської області – обґрунтовано механізм формування соціальної відповідальності підприємств аграрного сектору економіки з урахуванням взаємодії різних рівнів функціонування (довідка від

02.08.2017 р. №196); ТОВ «Золотий Колос» Вітовського району Миколаївської області – пропозиції щодо застосування у примітках до фінансової звітності додаткових статей витрат у розрізі локальної соціальної відповідальності (довідка від 12.03.2018 р. №158); ФГ «Бджілка» Голопристанського району Херсонської області – рекомендації щодо прогностичного підходу формування стратегії локальної соціальної відповідальності на рівні аграрних підприємств (довідка від 08.08.2018 р. №92); ФГ «Надія-В» Голопристанського району Херсонської області – рекомендації щодо методичного інструментарію оцінки рівня локальної соціальної відповідальності (довідка від 13.08.2018 р. №58); ФГ «Зоря» Голопристанського району Херсонської області – пропозиції щодо мотивації працівників на основі локальної соціальної відповідальності тощо (довідка від 21.08.2018 р. №48); Миколаївського національного аграрного університету – розроблено Стратегію розвитку соціальної відповідальності Миколаївського національного аграрного університету (2019-2024 рр.), окремі теоретико-методологічні та практичні положення застосовуються при викладанні навчальних дисциплін «Соціальна відповідальність», «Інноваційний розвиток підприємств», «Сталий розвиток суспільства» (довідка від 27.11.2018 р. №01-18/1573/1).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, висновки та рекомендації якого отримані особисто автором. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки і пропозиції, сформульовані особисто автором, і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові положення результатів дисертаційного дослідження апробовано на конференціях різного рівня, а саме: Международной научно-практической конференции «Научные исследования – основа модернизации сельскохозяйственного производства» (г. Тюмень, 9-11 ноября, 2011 г.); Науково-практичній інтернет-конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління» (м. Дніпропетровськ, 16-17 січня, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування конкурентоспроможної національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Херсон, 19-20 квітня, 2013 р.); I Научно-практической конференции «Финансовая система Украины: проблемы и перспективы развития в условиях трансформации социально-экономических отношений» (г. Севастополь, 16-18 мая, 2013 г.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Перспективи розвитку України в умовах глобальної кризи» (м. Дніпропетровськ, 14-15 червня, 2013 р.); XII Научно-практической конференции «Инновационные подходы в управлении агропромышленным комплексом» (г. Барнаул, 2-3 июля, 2013 г.); International Scientific Symposium: 80 th Anniversary of State Agrarian University of Moldova «Modern Agriculture – Achievements and Prospects» (Chisinau, October 09-11, 2013); XIII Международной научно-практической конференции «Формирование конкурентоспособной экономики АПК региона: теоретический

и практический аспекты» (г. Барнаул, 23-24 сентября, 2014 г.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 30-річчю МНАУ «Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції» (м. Миколаїв, 12-14 листопада, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-експозиційній та вербально-демонстраційній конференції «Вдосконалення механізмів активізації економічних процесів та формування конкурентоспроможності національної економіки, регіону, підприємства в умовах глобалізації» (м. Ужгород, 20-24 квітня, 2015 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ-Санкт-Петербург-Вена, 29 квітня, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит» (м. Київ, 24-25 липня, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові здобутки на шляху до вдосконалення економіки країни» (м. Дніпропетровськ, 7-8 серпня, 2015 р.); XIV Международной научно-практической конференции «Формирование инфраструктуры развития регионального АПК : теория и практика» (г. Барнаул, 24-25 сентября, 2015 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації» (м. Клайпеда, 29 січня, 2016 р.); I Международной научно-практической конференции «Агроэкологические, социальные и экономические аспекты создания и эффективного функционирования экологически стабильных территорий» (г. Полтава, 26 февраля, 2016 г.); Международной научно-практической конференции «Украина – Болгария – Европейский Союз: современное состояние и перспективы» (г. Варна, 24 сентября, 2016 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування, механізм зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 22-24 вересня, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зелена логістика» невід’ємна складова соціальної відповідальності підприємств: логістичний менеджмент: проблеми та перспективи (м. Умань, 17 листопада, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Цілі Сталого розвитку: глобальні та національні виміри» (м. Київ, 5-6 квітня, 2017 р.); Науково-практичному семінарі «Практичні можливості та перспективи використання в освітньому процесі сучасних інформаційних технологій» (м. Миколаїв, 11 травня, 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «The modern trends in the development of bussiness social responsibility» (Lisabon, may 19ht, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми і перспективи» (м. Львів, 18-19 травня, 2017 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 20-21 листопада, 2017 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб’єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади» (м. Миколаїв, 22-24 листопада, 2017 р.); II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Соціально-економічні проблеми сучасності» (м. Маріуполь, 15 червня,

2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси, управління та право : теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Полтава, 23 липня, 2018 р.); щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Миколаївського національного аграрного університету (2013-2018 рр.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг дисертації складає 354 сторінки друкованого тексту, включає 56 таблиць (з яких 18 розміщено на повну сторінку), 112 рисунків (з яких 36 розміщено на повну сторінку), 76 додатків на 215 сторінках. Список використаних джерел складається з 480 найменувань на 54 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, відображено наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача та апробацію результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки**» узагальнено підходи та дано авторські визначення сутності понять, які в сукупності формують категоріальний апарат теорії соціальної відповідальності (далі СВ); досліджено ретроспективу становлення та розвитку СВ; узагальнено концептуальні підходи щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки.

Теоретично доведено сучасну потребу розвитку суспільства за холистичною моделлю, що фактично підтверджується причинами економічних та фінансових криз, які більшою мірою виникають не внаслідок нестачі енергоносіїв, продуктів харчування, досвідчених працівників, виважених рішень на всіх рівнях влади, а через відсутність системного підходу до суспільної еволюції. Обґрунтовано, що результативність сучасної економіки безпосередньо залежить від рівня збалансування соціальних, економічних, екологічних і духовних чинників та взаємопроникнення потреб і включення суспільства в новий тип розвитку. Взявши зазначене за основу, нами доповнено еволюцію етапів суспільного розвитку в контексті соціально орієнтованої спрямованості суспільства, що враховують системну взаємодію у контексті холізму, тобто використання відповідної системи принципів та методів, які мають спільну основу, разом з тим характеризуються специфічними особливостями інноваційного соціоекономічного спрямування (екологізація виробництва, розвиток соціального підприємництва тощо).

Узагальнивши існуючі напрацювання та враховуючи те, що інтеграція України у світове співтовариство вимагає від суб'єктів аграрного сектору економіки запровадження та дотримання нових концепцій і підходів управління діяльністю з урахуванням локальної соціальної відповідальності, обґрунтовано концептуальні положення щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки (рис.1).

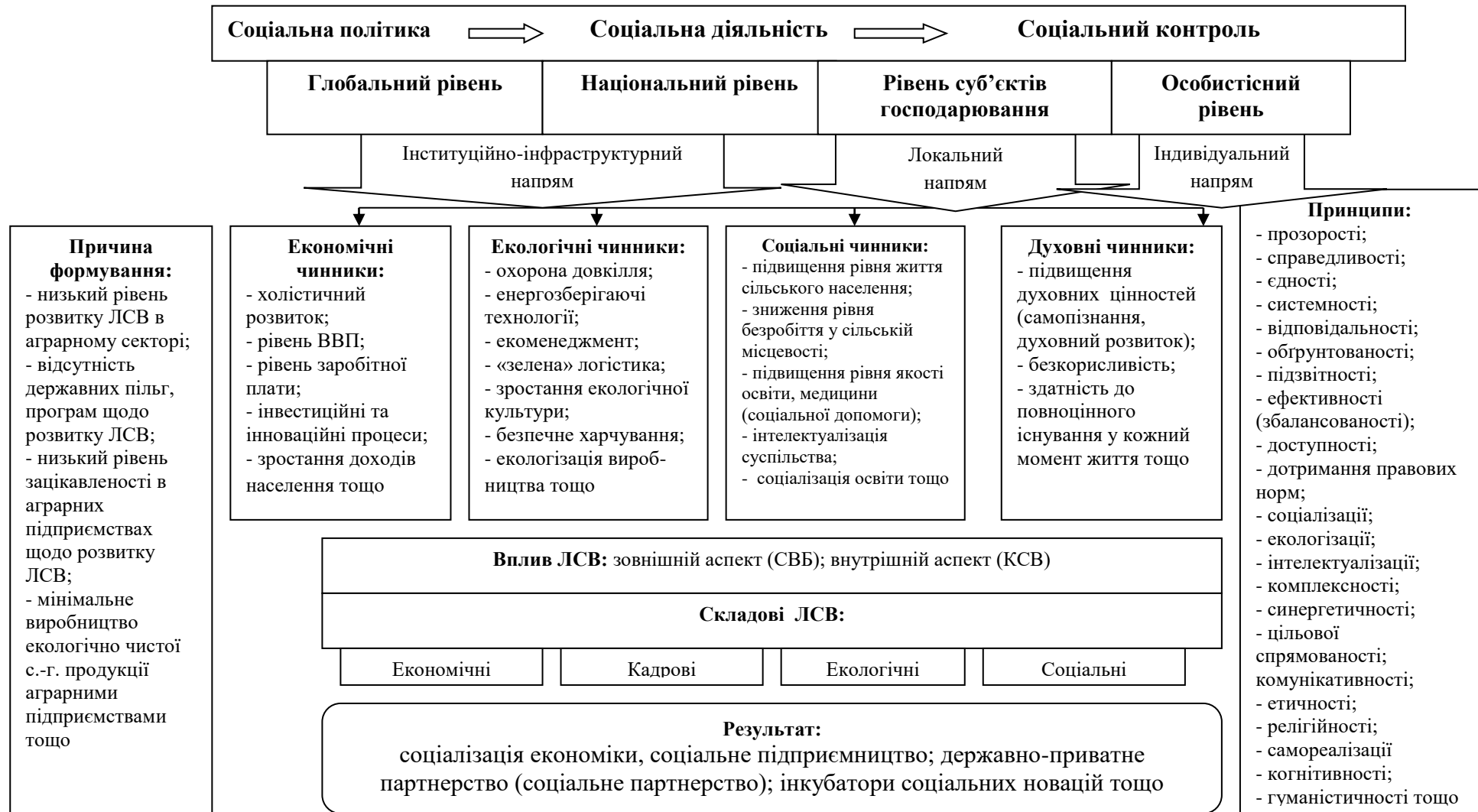

Рисунок 1 – Концептуальна схема формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки

Зазначені положення у сукупності гармонізують логіко-змістове відображення напрямів та рівнів функціонування локальної соціальної відповідальності.

Дослідження категоріально-понятійного апарату поняття «соціальна відповідальність суб'єктів аграрного сектору економіки» дозволило розмежувати у її структурі такі терміни, як «локальна соціальна відповідальність», «корпоративна соціальна відповідальність» та «соціально відповідальний бізнес». Зокрема, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) та соціально-відповідальний бізнес (СВБ) – це рівень підприємства, внутрішній та зовнішній аспекти відповідно, які формують локальну соціальну відповідальність.

Теоретично й емпірично доведено, що локальна соціальна відповідальність є рушійною силою ефективного розвитку підприємства, адже позитивно впливає на суспільство й нейтралізує негативний вплив його господарської діяльності на соціум. У результаті є одним із ключових аспектів формування позитивного іміджу підприємства, а у підсумку – сприяє зростанню прибутковості.

Відповідно до авторської теоретично окресленої та практично підтвердженої позиції виділено чотири рівні прояву соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки (рис. 2). Як правило, кожен наступний рівень не може повноцінно розвиватися без сформованого попереднього, як базису, що було закладено в основу процесу дослідження. З'ясовано, що до аграрних підприємств, які перспективно розвиваються, висуваються вимоги щодо забезпечення не лише першого (базового) рівня, а й вищих – другого та третього рівнів, які безпосередньо впливають на зовнішні – соціально відповідальний бізнес (далі СВБ) та внутрішні – корпоративна соціальна відповідальність (далі КСВ) аспекти господарювання і дозволяють створювати новий орієнтир розвитку аграрного сектору економіки з урахуванням потреб та цінностей суспільства.

Детальне вивчення практики засвідчує, що для розвитку локальної соціальної відповідальності на перспективу необхідна активізація до цього процесу усіх стейкхолдерів, які мають прямий вплив на аграрне підприємство. З цією метою доповнено перелік суб'єктів локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки України, у урахуванням критеріїв стандартизації ISO, серед яких: акціонери, постачальники, партнери, конкуренти тощо. Встановлено прямопропорційний вплив напрямів локальної соціальної відповідальності за групами стейкхолдерів на кінцеві результати діяльності аграрного підприємства.

Визначено напрями гармонізації національних (регіональних, місцевих) тенденцій соціально відповідального поведіння з міжнародними стандартами розвитку даного процесу. З'ясовано, що відсутність в Україні відповідного законодавчого підґрунтя, несистемність у запровадженні соціальної відповідальності, суттєво гальмують процес її розвитку, незважаючи на готовність суспільства до нової парадигми розвитку, яка базується на збалансованому поєднанні економічних, екологічних, соціальних та духовних чинників.

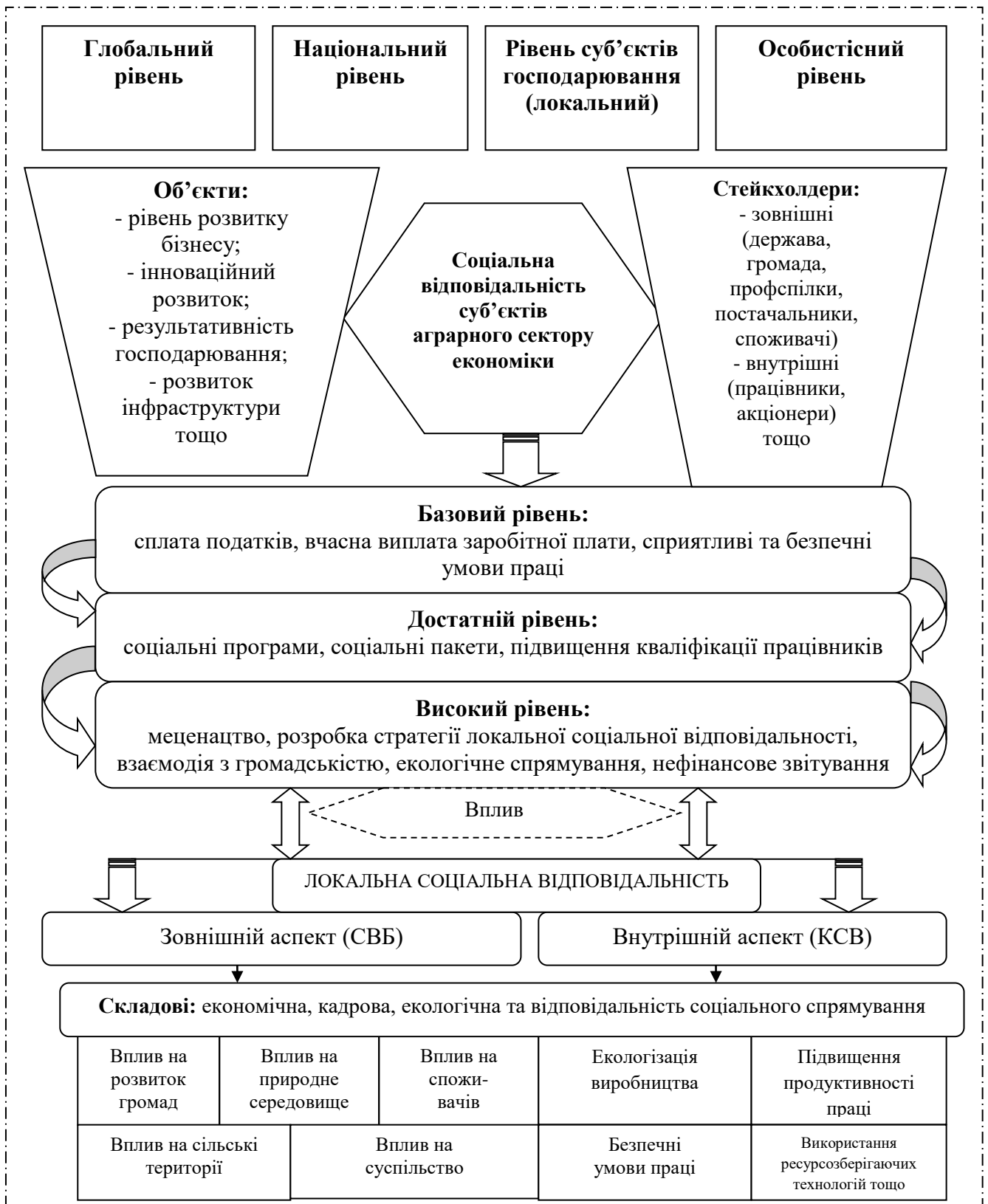

Рисунок 2 – Формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки

Доведено, що для комплексного формування соціальної відповідальності важливо забезпечити адекватну цільовій спрямованості модель розвитку

суспільства, економіки у цілому, її галузей та підприємств як базової основи розвитку соціально-економічних систем. У процесі дослідження основних світових моделей розвитку соціальної відповідальності оцінено їх за параметрами: характеристика, переваги моделі, недоліки та можливість використання в Україні. При цьому встановлено, що переважаючий вплив на формування соціальної відповідальності в Україні мають: історичне підґрунтя; ментальність; економічний і соціальний розвиток країни; державна політика; пріоритетність соціальної діяльності тощо.

У другому розділі **«Методологія формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки»** обґрунтовано механізм формування стратегій розвитку соціальної відповідальності як на національному, так і на локальному рівнях, враховуючи потреби основних стейкхолдерів. Сформовано методологічний інструментарій оцінювання рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки з обґрунтуванням етапів та системи показників. Досліджено стратегічні підходи щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки.

З'ясовано, що вітчизняним законодавством не визначено, які саме критерії та показники необхідні для оцінки рівня локальної соціальної відповідальності, залишаючи на вибір підприємств методологію такого аналізу. Як наслідок, у вітчизняному аграрному секторі економіки відсутній єдиний підхід щодо оцінки рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки. Тому в роботі, ґрунтуючись на теоретико-методологічних положеннях, виокремлено чотири етапи в оцінці рівня соціальної відповідальності: оцінка показників соціальної відповідальності; аналіз рівня розвитку соціальної відповідальності; інституційно-інституціональний аналіз соціальної відповідальності; структурно-компонентний аналіз розвитку соціальної відповідальності. Дані етапи є взаємоузгодженими і взаємодоповнюваними, при недотриманні попереднього етапу можливий дисбаланс всієї системи оцінки.

Методологічно доведено, що для забезпечення комплексної оцінки рівня локальної соціальної відповідальності аграрного підприємства необхідне здійснення аналізу на 3-х рівнях: глобальному, національному та локальному, з урахуванням зовнішніх (СВБ) та внутрішніх (КСВ) факторів. В якості базису оцінки рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки розроблено систему показників за складовими (економічна, кадрова, екологічна та соціального спрямування відповідальність), кожна з яких має визначені критерії.

Проведені дослідження дали можливість визначити значимість цілі певного порядку для забезпечення загальної результативності соціальної відповідальності та обґрунтувати методичний інструментарій визначення інтегрального показника. Застосування запропонованого інтегрального показника ЛСВ більшою мірою можливе для використання внутрішніми стейкхолдерами, які мають доступ до відповідної інформації. Експертним опитуванням визначено коефіцієнти вагомості показників за вказаними

складовими: кадрова відповідальність – коефіцієнт вагомості 0,28; економічна – 0,28; екологічна – 0,24; відповідальність соціального спрямування – 0,20.

Для зовнішніх користувачів, зважаючи на складність інтегральної оцінки локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств, рекомендовано застосовувати спрощену бальну шкалу з урахуванням рівнів локальної соціальної відповідальності, корегуючого коефіцієнта та специфіки аграрних підприємств.

Доведено, що одним із чинників прогресивного розвитку аграрного сектору економіки є активна позиція його суб'єктів щодо соціальної відповідальності. Так, вимоги сьогодення покладають на них не тільки економічну відповідальність, а й кадрову, екологічну та соціальну. За умови комплексного поєднання зазначених складових аграрні підприємства мають можливість стати агентами змін, які стратегічно функціонують, задовольняючи вимоги своїх основних стейкхолдерів.

Вважаємо, що розвиток соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки можливий за умови комплексного застосування інструментів механізму забезпечення (рис. 3), що відображає сукупність організаційних форм, рівнів регулювання, напрямів діяльності, економічних процесів і суспільних дій, спрямованих на створення відповідних умов, які націлені на підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств та враховують потреби зацікавлених сторін (стейкхолдерів), на основі використання економічних, екологічних, соціальних та духовних чинників розвитку суспільства.

Аналітичними процедурами встановлено гальмуючі та стримуючі фактори щодо реалізації механізму формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки та заходи для нівелювання їхнього негативного впливу, в результаті чого переваги від запровадження соціальної відповідальності та локальної соціальної відповідальності отримує як суспільство, так і аграрний бізнес. Доведено, що на державному рівні необхідне врегулювання нормативно-правового забезпечення щодо розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки та здійснення соціальних діалогів з підприємствами, спільнотою й громадськістю.

Сформоване соціально орієнтоване мислення суспільства забезпечує визначення цілей соціальної відповідальності на національному рівні. Зважаючи на це, розроблено алгоритм популяризації соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, який охоплює всі рівні функціонування аграрного сектору та базується на визначенні й узгодженості їх цілей, що є визначальним у даному алгоритмі, адже поєднує у собі всю ієрархічну систему принципів популяризації соціальної відповідальності аграрного сектору України (принцип єдності економіки і політики, принцип єдності централізації і децентралізації, принцип справедливості тощо).

Доведено, що одним з результативних методів соціалізації економіки є стратегічний підхід до формування соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки.

Рисунок 3 – Механізм формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки

З'ясовано, що стратегічний розвиток соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки залежить від рівнів функціонування. Адже від того, наскільки економічно розвинені та соціально спрямовані суб'єкти господарювання, залежить рівень розвитку соціальної відповідальності як у державі, так і в аграрному секторі економіки. Аргументовано, що стратегія соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки формується на основі ґрунтового аналізу об'єкта дослідження, її місії з урахуванням основних стейкхолдерів (бізнес-організацій, органів державної влади, дослідницьких інститутів, профспілкових організацій, споживачів, громадських організацій, працівників та ін.), виявлення особливостей розвитку аграрного сектору (природнокліматичні умови, сезонність) та можливих і неможливих тенденцій його розвитку.

Доведено, що стратегічний підхід формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки є головним напрямом ефективного розвитку всіх рівнів функціонування, адже соціальна відповідальність індивіда є прямо пропорційною соціальній відповідальності держави. Обґрунтовано, що ефективність реалізації стратегії локальної соціальної відповідальності ґрунтується на етапах її формування, що дозволяє забезпечити гнучкість управління аграрним підприємством та створити умови для її формування та реалізації. Встановлено, що при формуванні стратегії локальної соціальної відповідальності аграрного підприємства необхідно визначитися з пріоритетними напрямками розвитку та ризиками, які притаманні даній галузі господарювання та впливають на її розробку. Разом з тим, констатовано, що формування стратегії ЛСВ на аграрному підприємстві повинне базуватися на загальноприйнятих міжнародних стандартах і методиках оцінки рівня ЛСВ, з урахуванням її складових, рівня розвитку, фінансових аспектів господарювання. Узагальнюючи існуючі напрацювання в якості стратегічних аспектів, розвитку ЛСВ аграрного підприємства виділено: холістичний розвиток економіки; взаємовигідна співпраця; ведення нефінансової звітності; постійний діалог з групами зацікавлених осіб.

У третьому розділі «**Рівень розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України**» проведено оцінку соціальної спрямованості бізнесу, визначено вплив локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств на результативність аграрного сектору економіки, проаналізовано соціально відповідальну поведінку споживача продукції аграрного сектору економіки.

На підставі узагальнення вітчизняних практик формування локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки встановлено, що найбільш гармонійно поєднані економічні процеси виробництва аграрної продукції з екологічними та соціальними в агрохолдингах України, в яких ЛСВ здебільшого є невід'ємною складовою стратегічного розвитку аграрного підприємства. Так, встановлено, що у більшості вітчизняних агрохолдингів ЛСВ узгоджується з глобальним та національним рівнями.

Поглиблені аналітичні дослідження формування локальної соціальної відповідальності в агрохолдингах України дали змогу з'ясувати, що майже у

всіх здійснюється соціальна діяльність та підтримка соціальних заходів. Так, незалежно від розміру землі, одним із ключових напрямів розвитку агрохолдингів є турбота про навколишнє середовище, підвищення кваліфікації працівників, взаємодія із сільськими громадами. У деяких підприємствах створено окрему сторінку на сайті, де характеризується соціальна діяльність підприємства: ТОВ СП «Нібулон», «Астарта-Київ», ТОВ «Кернел-трейд».

Емпірично доведено, що розуміння локальної соціальної відповідальності представниками аграрного сектору економіки України є багатоваріантним та певною мірою обмеженим. Найбільша кількість респондентів розуміє під ЛСВ благодійну допомогу (13%), на другій позиції – вчасна сплата податків (12%), на третій – створення сприятливих умов для працівників (11%), на четвертій – підвищення кваліфікації працівників (10%), відповідальність перед споживачами посідає п'яте місце (10 відсотків). На останньому місці знаходяться соціальні інвестиції (4%) та оплата культурних заходів працівникам (3 відсотки).

Мотивуючими ж факторами щодо формування ЛСВ керівниками та працівниками аграрних підприємств Миколаївської і Херсонської областей визнано: пільгове оподаткування та кредитування (Миколаївська область – 93%, Херсонська область – 89%), визнання підприємства (імідж) – (Миколаївська область – 57%, Херсонська область – 63%), зв'язки з великими підприємствами (Миколаївська область – 46%, Херсонська область – 53%). Найменше вагомості надається грантам (Миколаївська область – 16,0%, Херсонська область – 21,0%) та участі у бізнес-мережах (форумах) – (Миколаївська область – 17%, Херсонська область – 16%), що пов'язано із відсутністю на підприємствах практики участі в них, але є додатковою можливістю для подальшого розгортання локальної соціальної відповідальності (ЛСВ).

Дослідженнями встановлено основні прояви локальної соціальної відповідальності серед аграрних підприємств Миколаївської та Херсонської областей (табл. 1).

Найбільша питома вага досліджених підприємств запроваджує в рамках локальної соціальної відповідальності такі заходи: «ніколи не затримуємо заробітну плату» (95 та 93% відповідно у Миколаївській та Херсонській областях), «відсутність дискримінації» (одноголосно 100%), «регулярне підвищення заробітної плати» (75 та 83% відповідно), «додаткове фінансове заохочення для працівників» (65,7 та 35,4% відповідно), «зменшення викидів у навколишнє середовище» (64,2 та 5,0% відповідно), «взаємозв'язок з громадськістю» (39,5% підприємства Миколаївської області). Найменшу кількість голосів отримали: «поінформованість про підприємство на сайті» (12 та 5,0% відповідно), «безкоштовний чай, кава» (12,5 та 26,3% відповідно), «наявність спеціального бюджету соціальних і екологічних програм» (17,1% підприємства Миколаївської області).

Таблиця 1 Питома вага обраних аграрних підприємств Миколаївської та Херсонської областей в реалізації напрямів ЛСВ, %

Напрями локальної соціальної відповідальності	Аграрні підприємства Миколаївської області	Аграрні підприємства Херсонської області
Ніколи не затримуємо заробітної плати	95,0	93,0
Регулярно підвищуємо заробітну плату	75,0	83,0
Відсутність дискримінації	100,0	100,0
Підвищення кваліфікації для працівників	78,4	84,2
Гнучкий графік роботи	31,6	42,1
Надання медичної допомоги	43,8	36,8
Безкоштовні чай, кава	12,5	26,3
Додаткове фінансове заохочення для працівників	65,7	35,4
Система кредитування	0,0	0,0
Здійснюємо спонсорську допомогу (дитячі будинки, школи, лікарні)	46,4	20,0
Наявність спеціального бюджету соціальних і екологічних програм	17,1	0,0
Взаємозв'язок з громадськістю для провадження соціальної відповідальності	39,5	0,0
Зменшення викидів у навколишнє середовище	64,2	5,0
Впровадження енергозберігаючих технологій	24,6	5,0
Програми використання та утилізації відходів	31,3	0,0
Поінформованість про підприємство на сайті	12,0	5,0
Інші	-	-

Джерело: побудовано автором на основі анкетного опитування, 2015-2017 рр.

Відповідно до методичних аспектів, обґрунтованих у розділі 2, розроблено самоорганізаційні карти Кохонена для оцінки рівня локальної соціальної відповідальності досліджуваних аграрних підприємств Миколаївської області (табл. 2).

Таблиця 2 Показники змінних бізнес-моделей оцінки рівня ЛСВ досліджуваних підприємств Миколаївської області, балів

Змінна	Середнє значення ЛСВ	Стандартне відхилення ЛСВ	Мінімум ЛСВ	Максимум ЛСВ	Медіана ЛСВ
Суб'єкти малого підприємництва (у т.ч. мікропідприємництва)	3,67	1,76	2	6	3
Суб'єкти середнього підприємництва (середні)	4,75	1,36	3	7,0	5
Суб'єкти макропідприємництва (великі)	8,25	0,96	7,0	9	8,5

Джерело: побудовано автором на основі програми Deductor Studio Academic

За картами Кохонена, аналітичними процедурами встановлено, що локальна соціальна відповідальність великих суб'єктів господарювання має високий рівень, що є результатом скоординованого стратегічного підходу до формування ЛСВ. Суб'єкти середнього підприємництва характеризуються переважно достатнім рівнем локальної соціальної відповідальності, суб'єкти малого підприємництва (у т.ч. мікропідприємництва) – базовим рівнем. Варто відмітити, що прослідковується тенденція залежності рівня ЛСВ від розміру підприємств. Проте, спостерігається незначна кількість виключень: суб'єкти малого підприємництва, в яких простежується середній рівень ЛСВ; середнього підприємництва – високий рівень локальної соціальної відповідальності.

З урахуванням рівнів локальної соціальної відповідальності, корегуючого коефіцієнта та специфіки аграрних підприємств здійснено їх бальну оцінку, за якою визначено рейтинг досліджуваних підприємств. У відсотковому співвідношенні серед досліджуваних аграрних підприємств Миколаївської області 42% мають базовий та достатній рівень (відповідно по кожному рівню), високий рівень відповідальності мають лише 16% аграрних підприємств. Рейтингування досліджених аграрних підприємств дало змогу встановити лідируючі позиції з максимальним балом 45,9 (серед яких 9,7% суб'єктів господарювання) та низький рівень запровадження ЛСВ з мінімальним рейтингом 7,14 (6,5% суб'єктів господарювання). Даний рейтинг сприяє покращенню іміджу аграрного підприємства та прямопропорційно впливає на його фінансові результати.

За умови взаємозв'язку ЛСВ з результативністю господарювання аграрного підприємства виникає специфічний синергетичний ефект, який проявляється в усіх видах діяльності. Так, при дослідженні ефективності сільськогосподарських підприємств з'ясовано вплив на неї соціальної спрямованості. При комплексному поєднанні видів синергії переважає ефект їхньої сумарної взаємодії. Підвищення кваліфікації працівників, кар'єрне зростання значно підвищує зацікавленість робітників у результатах своєї праці та продуктивність праці; ведення прозорого бізнесу – інвестиційну привабливість підприємства; урахування у місії підприємства соціальної складової – попит населення, і як результат – результативність аграрного сектору економіки.

Світовий досвід свідчить, що існує безпосередній вплив локальної соціальної відповідальності на результативність господарювання підприємств. Це підтверджено кореляційно-регресійним аналізом взаємозв'язку фінансового результату діяльності підприємств з капітальними інвестиціями на охорону навколишнього середовища та витратами підприємств на працівників (формула 1).

$$y = -8568,7 - 239,7 x_1 + 2,908 x_2, \quad (1)$$

де x_1 , – капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища, млн грн;
 x_2 – витрати підприємств на персонал, млн грн.

Зокрема: за середньої кількості витрат підприємства на персонал збільшення на одиницю (1 млн грн) капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища зменшить фінансовий результат даного підприємства на 239,7 млн грн; збільшення витрат цих підприємств на персонал на одиницю (1 млн грн) збільшує прибуток майже на 3 млн грн.

Встановлено, що сучасні соціальні трансформації в аграрному секторі економіки спрямовані на збереження навколишнього середовища, відповідальне ставлення до працівників, забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.

Варто зазначити, що споживачі сільськогосподарської продукції є важливими стейкхолдерами, які формують та змінюють вимоги аграрного бізнесу щодо їх запитів через локальну соціальну відповідальність, яка не буде розвиватися належним чином, якщо відсутній попит на їх відповідальну поведінку. Дослідженнями встановлено, що позиція вітчизняних споживачів аграрної продукції більшою мірою схиляється у бік необхідності локальної соціальної відповідальності у її виробників (рис. 3). Більш ніж 56,4% опитаних респондентів вважають, що аграрний бізнес повинен здійснювати локальну соціальну відповідальність. При цьому, 32,4% вважають, що аграрний бізнес повинен бути локально соціально відповідальним. Лише 5,2% споживачів вважають, що аграрні підприємства не повинні здійснювати ЛСВ.

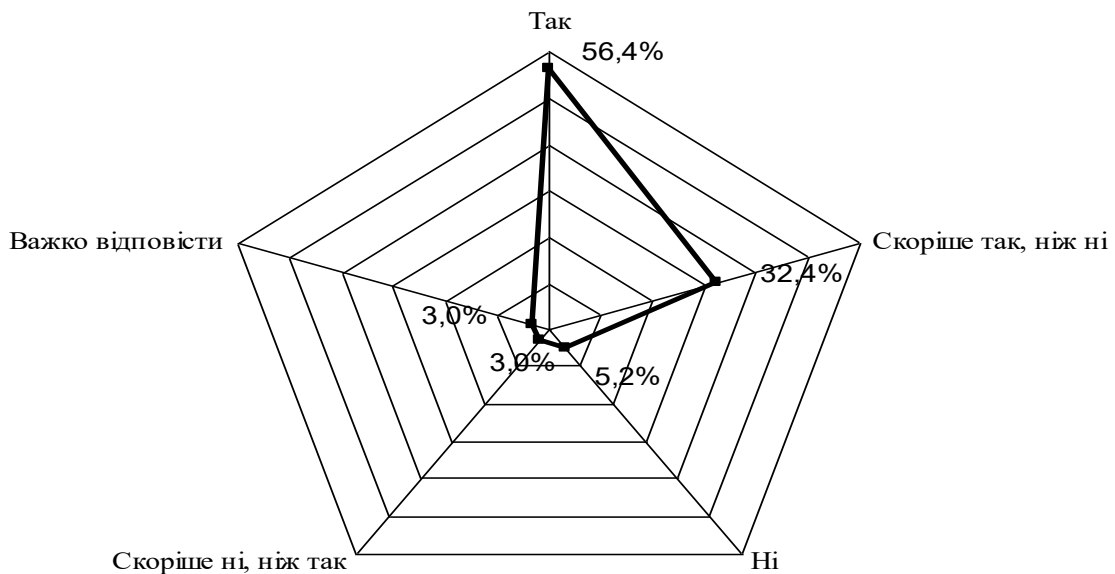

Рисунок 3 – Питома вага відповідей споживачів Миколаївської області щодо питання «Чи повинен аграрний бізнес здійснювати локальну соціальну відповідальність?»

Джерело: на основі власного анкетного опитування 460 респондентів, 2018 р.

Зроблено висновок, що формування соціально відповідальної поведінки споживачів аграрної продукції відбувається на основі визначення таких критеріїв: безпека харчування, смакові та якісні властивості, екологізація

виробництва, цінова політика тощо. Так, у розвиненому суспільстві на формування попиту на продукцію сільського господарства впливає якість та безпека харчування, а вже потім цінова політика.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що значним потенціалом характеризується органічне сільське господарство, адже за рахунок родючої землі Україна має можливість стати основним виробником органічних продуктів у світі. Останнім часом все більші площі землі задіяні в органічному землеробстві, яке позитивно впливає на навколишнє середовище та суспільство у цілому. Саме органічне сільське господарство покликане гармонійно поєднувати у собі новітні інтенсивні елементи управління земельними ресурсами, за рахунок яких населення країни споживає якісну та безпечну продукцію харчування, а у підсумку – покращується людський потенціал та показники розвитку.

Аргументовано, що під впливом різних факторів формується поведінка споживачів, а чи буде вона соціально відповідальною (безпека продукції споживання) залежить від самого індивіда (умов, можливостей, мотивацій тощо). Чим більше споживачів будуть залучені до споживання органічної продукції у державі, тим краще це буде впливати на здоровий спосіб їхнього життя і людський рівень розвитку (рівень тривалості життя, рівень освіченості), рівень купівельної спроможності тощо (рис. 4).

Рисунок 4 – Індеси реальної заробітної плати, споживчих цін та цін реалізації сільськогосподарської продукції у % до попереднього періоду (січень-травень), 2012-2017 рр.

За результатами аналітичних процедур встановлено несуттєве підвищення рівня реальної заробітної плати до відповідного періоду минулого року, найбільший відсоток підвищення зафіксовано у 2012 р. – 15,5% та у 2017 р. – 19,8 відсотків. Разом з тим, протягом трьох останніх років спостерігається стрімке підвищення Індeksu споживчих цін: 2015 р. – 146%; 2016 – 120,7%; 2017 р. – 113,5 відсотків. Підвищення цін реалізації продукції сільського господарства відбулося у таких роках: 2015 р. – 161,9%; 2017 р. – 110,2

відсотки. А це значно впливає на формування доходної і витратної частин населення України та формування соціально відповідальної поведінки споживачів продукції аграрного сектору економіки України, оскільки рівень заробітної плати несуттєво зростає, а рівень інфляції та ціни на сільськогосподарську продукцію зростають у суттєвому співвідношенні.

Споживачі сільськогосподарської продукції є важливими стейкхолдерами формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, здійснено SWOT-аналіз соціально відповідальної поведінки споживачів продукції аграрного сектору економіки та розвитку органічної продукції в Україні. Серед сильних сторін розвитку органічної продукції аграрного сектору економіки слід відмітити: наявність сільськогосподарських угідь, придатних до виробництва; державна фінансова підтримка виробників органічної продукції фермерських господарств та експортний потенціал органічної продукції. Серед можливостей – значний попит з боку інших країн щодо виробництва органічної продукції; використання регіональних потужностей та особливостей для поширення органічної продукції. Слабкими сторонами є: висока цінова політика органічної продукції; низький рівень доходів споживачів органічної продукції; невпевненість та недовіра споживачів до відповідальних виробників органічної продукції; відсутність діючого нормативного регулювання розвитку органічного виробництва. Загрозами виступають: низька довіра до органічних продуктів харчування внаслідок неправомірного використання маркування; недобросовісна конкуренція виробників органічної продукції; економічний, політичний та фінансовий дисбаланс економіки країни.

Виходячи з результатів проведеного SWOT-аналізу, з'ясовано, що на формування соціально відповідальної поведінки споживачів аграрної продукції в Україні впливають не основні аспекти якості та безпеки споживання сільськогосподарської продукції (органічної), а цінова політика продуктів харчування. Тому аргументовано, що за умови підвищення рівня життя населення (підвищення заробітних плат, прожиткового мінімуму) та стабілізації економічно-фінансового розвитку України (зниження рівня інфляції, стабілізації національної валюти) можливе забезпечення повноцінного холістичного розвитку суспільства та формування соціально відповідальної поведінки споживачів на основі розвитку органічного сільського господарства.

У четвертому розділі **«Системне формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України»** досліджено інституціональне забезпечення локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектора економіки, обґрунтовано напрями стратегічного розвитку та розбудови соціальної інфраструктури на основі локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України.

На основі узагальнення існуючих наукових підходів комплексно обґрунтовано механізм інституціонального забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки (рис. 5).

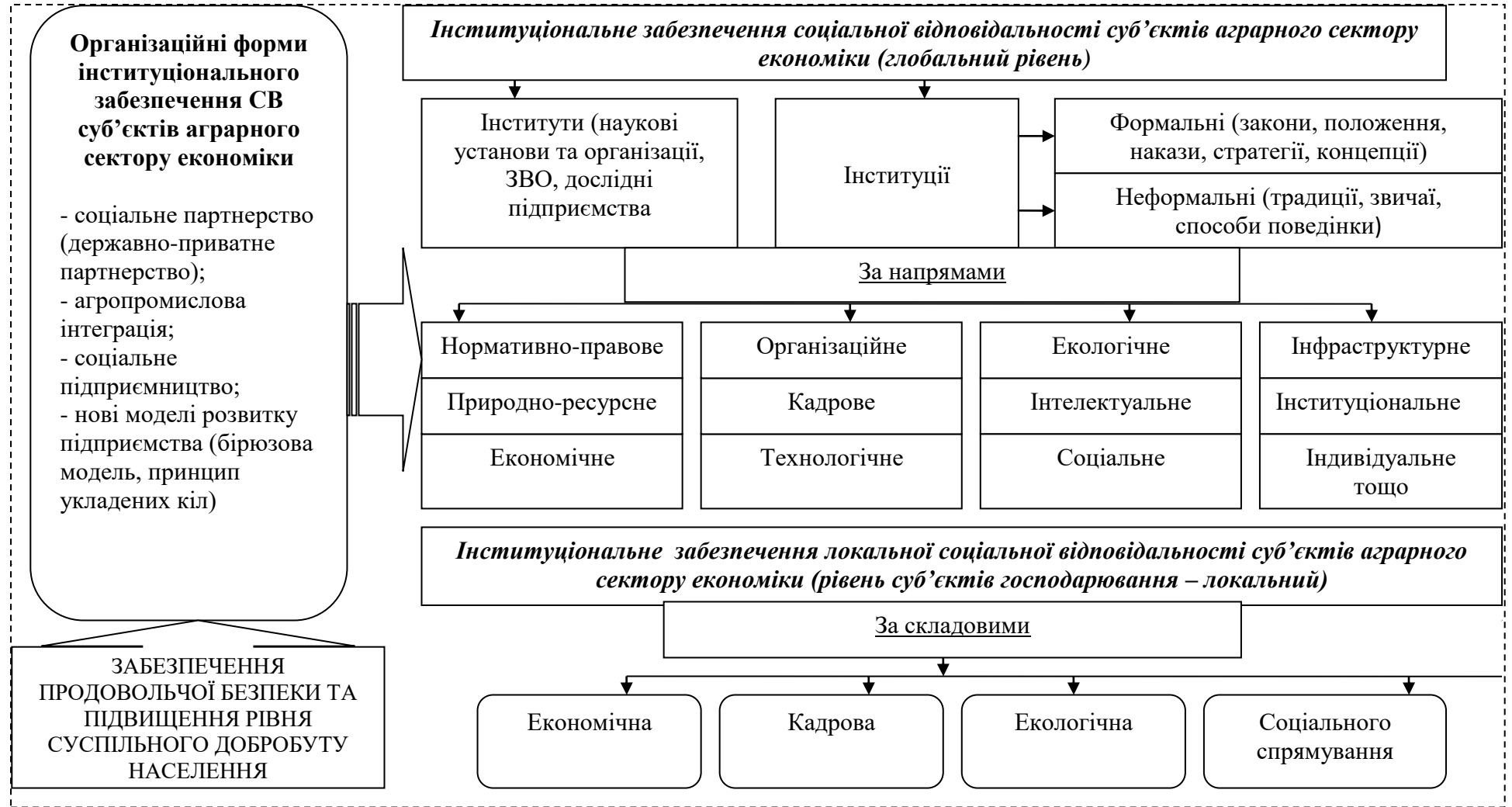

Рисунок 5 – Інституціональне забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки

Дотримуючись позиції, що за умови ефективної взаємодії різних рівнів можливе раціональне та нове утворення сучасних організаційних форм інституціонального забезпечення (соціальне партнерство, агропромислова інтеграція, соціальне підприємництво, нові моделі управління підприємством (бірюзова модель, принцип укладених кіл, паралельні команди, мережа індивідуальних контрактів тощо). Враховуючи встановлені закономірності і особливості формування локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки, виокремлено найбільш відповідну організаційну форму діяльності підприємств – соціальне підприємництво як новий вид діяльності, який покликаний підвищити рівень суспільного добробуту населення України.

Обґрунтовано, що локальна соціальна відповідальність та соціальні підприємства аграрного сектору економіки мають багато спільних рис щодо напрямів своєї діяльності. Так, насамперед, це – допомога соціально-незахищеним верствам населення, екологічне виробництво, вирішення різних соціальних проблем на рівні громади тощо. Хоча місії традиційних підприємств, які застосовують елементи локальної відповідальності, та соціальних підприємств різняться, проте кінцевий результат має соціальну орієнтованість.

З метою результативного формування локальної соціальної відповідальності аграрного підприємства запропоновано використовувати матрицю впливу та вагомості стейкхолдерів, ключовими серед яких є працівники, споживачі, акціонери, постачальники. На другому місці за ступенем вагомості та впливу на фінансові результати знаходяться органи державної влади, конкуренти, громадські організації. Третє місце посідають дослідницькі інститути (освітні і наукові заклади), профспілкові організації, які на сьогодні відіграють незначну роль у формуванні та розвитку локальної соціальної відповідальності.

Доведено, що працівники є ключовими стейкхолдерами підприємства, виникає необхідність запровадження на підприємствах аграрного спрямування елементів нової моделі розвитку підприємництва на основі «бірюзової стратегії», яка сприятиме підвищенню продуктивності праці, творчості, креативності, ініціативності працівників, з урахуванням використання соціальних аспектів ведення бізнесу, що підтверджено результатами здійсненого PEST-аналізу та SWOT-аналізу на матеріалах ТОВ «Агротехсоюз» Васильківського району Київської області.

Одним із напрямів формування стратегії соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки є ресурси, які поділяються на природно-біологічні та сформовані. Особливістю кліматичних чинників є те, що вони мають змогу змінювати свої значення як у територіальному, так і тимчасових аспектах. Сформовані ресурси залежать від ментальності сільського населення щодо сприйняття соціальної відповідальності; рівня життя населення, що характеризує можливості залучення до соціальної діяльності; соціального розвитку (освіти, науки, культури) тощо.

Базисом у реалізації стратегії розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки є джерела її фінансування, які повинні

охоплювати: пряму державну підтримку, непряму державну підтримку (грошово-кредитну, цінову, інвестиційну), соціальні інвестиції, міжнародні та національні програми підтримки (гранти), інноваційне спрямування (венчурні фонди, інкубатори). Основна ідея обґрунтованої нами позиції полягає у тому, що на інституціональному рівні повинен бути активізований механізм реалізації стратегії соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. На нижчих рівнях ієрархії в обов'язковому порядку повинні бути реалізовані стратегії формування соціальної відповідальності та локальної соціальної відповідальності.

Дотримуємося позиції, що структурно-компонентний аналіз соціальної інфраструктури у розрізі локальної соціальної відповідальності аграрного підприємства необхідно розглядати за рівнями функціонування, напрямками діяльності та критеріями оцінки, що відображено у відповідних схемах. Охарактеризовано спільні риси прояву локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств у розрізі соціальної інфраструктури на місцевому рівні. Доведено, що соціальна відповідальність впливає на структурні компоненти соціальної інфраструктури, враховуючи позитивні зміни, які пов'язані з децентралізацією влади, і виступає додатковим джерелом отримання коштів.

У результаті дослідження запропоновано на місцевому рівні створення фонду розвитку соціальної сільської інфраструктури, від запровадження якого буде отримано позитивні результати на всіх рівнях ієрархії, так на міжнародному рівні – можливість меншого залучення кредитних ресурсів, на національному – зменшується залежність від бюджетних коштів та асигнацій. Джерелами формування даного фонду можуть бути певні відсотки від податків, зборів, які сплачують аграрні підприємства, відсотки від сплати концесій, відсотки від сплати штрафів за забруднення навколишнього середовища, благодійні внески, соціальні інвестиції тощо.

Узагальнюючи наукові напрацювання одним із альтернативних напрямів покращення соціальної інфраструктури є підхід, побудований на державно-приватному партнерстві (ДПП), обов'язковою умовою функціонування є рівність та взаємодія трьох сегментів (держави, аграрного бізнесу, суспільства). Нами запропоновані ключові елементи ефективного механізму ДПП в Україні, ефективність якого залежить від взаємодії державного сектору (представників органів місцевого самоврядування, громади) та аграрного сектору економіки. Доведено, що для ефективного розвитку ДПП в Україні необхідна системність холістичного розвитку, тобто перманентна взаємодія, спрямована на конкретний соціальний ефект, у результаті чого запропоновано модель розвитку ДПП через реалізацію проектів соціального спрямування (рис. 9).

Розвиток державно-приватного партнерства має об'єднувати всі зацікавлені сторони (аграрний бізнес, органи місцевого самоврядування, профільні аграрні ЗВО України). Тому, органам місцевого самоврядування варто проводити відповідні семінари, що стосуються покращення соціальної інфраструктури на основі ДПП, залучаючи компетентних фахівців (у т. ч. аграрних ЗВО, аграрний бізнес, який практикує ДПП) та здобувачів вищої освіти. У результаті має бути отримано позитивний соціальний ефект:

зниження рівня безробіття сільської молоді та покращення рівня соціальної інфраструктури.

З огляду на зазначене, для покращення умов життя сільського населення, екологічної ситуації у регіонах України на умовах соціальної відповідальності було розроблено проект «Відпрацювання кластерної моделі роздільного збирання та утилізації твердих побутових відходів в Новоодеському районі на основі державно-приватного партнерства Новоодеської районної, міської, сільських рад та бізнесових структур», результатом реалізації якого передбачено: прискорення реформування та розвитку галузі ЖКГ та сфери поводження з ТПВ у Новоодеському районі; покращення стану навколишнього природного середовища у районі та на території басейну Чорного моря; згуртування районної та місцевих громад у процесі спільного вирішення проблем життєзабезпечення.

У п'ятому розділі «Інструментарій забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України» визначено фінансове забезпечення формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України; обґрунтовано, що соціалізація освіти є засобом зміни парадигми розвитку суб'єктів аграрного сектору економіки на основі формування соціально орієнтованої спрямованості навичок здобувачів вищої освіти; виявлено передумови та розроблено науково-практичні рекомендації щодо удосконалення форм нефінансової звітності на аграрних підприємствах, які спрямовані на розв'язання комплексних питань щодо формування локальної соціальної відповідальності.

На основі проведених досліджень з'ясовано, що під впливом зовнішнього середовища та внутрішньосистемної неузгодженості рух моделі соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки може мати відхилення у разі низького рівня фінансування цього процесу. Зважаючи на це, джерела фінансування стратегії соціальної відповідальності в аграрному секторі оцінено з позиції пріоритетності та наслідків.

У дисертаційній роботі сформовано авторський погляд на фінансовий механізм формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, який необхідно розглядати у сукупності стратегічного бачення фінансового механізму на рівні держави, з урахуванням інструментів прямого (фінансові методи, важелі, стимули, нормативно-правове забезпечення) та опосередкованого впливу (соціальне партнерство, соціальне підприємництво, соціальні інвестиції), та окремих суб'єктів (рис. 6).

Обґрунтовано, що одним з нових напрямів фінансування аграрного сектору економіки є аграрні розписки, які надають можливість отримувати аграріям якісніше насіння, більш продуктивне обладнання і технології, а також знання про передові практики в аграрному бізнесі. У результаті чого сформовано заходи та особливості поширення та використання аграрних розписок в Україні, які базуються на: створенні сприятливого середовища, включення нових напрямів продукції сільського господарства, формування простого механізму надання, нові можливості розвитку аграрного бізнесу тощо.

Рисунок 6 – Структура фінансового механізму реалізації соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України

Доведено, що аграрні підприємства обирають для себе соціально орієнтовану модель розвитку за умови позитивного інвестиційного клімату, створеного у країні, тобто держава бере на себе функцію гаранта щодо

сприятливих умов ведення аграрного бізнесу, забезпечуючи інвестиційну привабливість аграрної галузі (система пільг, преференції, гранти) (рис. 7).

Рисунок 7 – Модель формування соціально орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки

Визначено, що у сучасних умовах розвитку суспільства постала нагальна потреба змінити бачення ефективності господарювання через соціалізацію кадрів. Нині виник попит на професіоналів, які, відповідно до міжнародних стандартів, здатні конкурувати на ринку праці та забезпечувати діяльність підприємств без шкідливого впливу на навколишнє середовище і суспільство. Формування соціальної відповідальності у закладах вищої освіти відбувається через виконання ними своїх основних функцій, спрямованих на холістичний розвиток аграрного сектору економіки.

З'ясовано, що заклад вищої освіти складається із взаємопов'язаних функцій, кожна з яких має свої об'єкти впливу та результат, об'єднаних загальною місією університету на засадах соціальної відповідальності. Обов'язковою умовою ефективного функціонування зазначених елементів є їх

гармонійне поєднання, оскільки досягнення одних сприятиме розв'язанню цілої низки інших соціально-економічних проблем в аграрному секторі, і, відповідно, досягненню поставлених цілей.

Аналізуючи світову практику провадження соціальної відповідальності в освітніх закладах, можна стверджувати, що для більшості університетів світу це невід'ємна частина діяльності при наданні освітніх послуг. З огляду на вищесказане, розроблено схему формування соціальної відповідальності ЗВО в аграрному секторі економіки через їхні основні функції (освітня, наукова, методологічна, виховна, інноваційна, професійно-виробнича, дорадча, соціальна, прогностична), що сприятиме розв'язанню низки соціально-економічних проблем у суспільстві. Такий механізм закладено в основу розробленої Стратегії розвитку соціальної відповідальності Миколаївського національного аграрного університету (2019-2024 рр.), регулятором якої є досягнення високого рівня реалізації не лише традиційних функцій, але й нових (інноваційної, підприємницької, соціальної, дорадчої, прогностичної).

У роботі оцінено рівень соціально відповідальної діяльності аграрних закладів вищої освіти (далі ЗВО). Крім того виявлено, що найкращими навичками, якими володіють випускники ЗВО України, є: комунікабельність, вміння працювати у команді, здатність швидко навчатися, висока адаптивність. Слабше розвинено управління проектами, здатність вирішувати комплексні проблеми та не мають стратегічного мислення (на думку представників підприємств). Найбільш затребувані професійні вміння працівників майже однакові у розрізі секторів національної економіки. Роботодавці виділяють 5 основних професійних вмінь з 14: спеціальні технічні вміння; професійність (соціоемоційне вміння); вирішення проблем (просунуте когнітивне вміння); здатність до самостійної роботи; командна робота (соціоемоційні уміння). Показово, що на вимоги щодо найважливіших вмінь працівників не вплинули особливості функціонування різних секторів економіки (розташування, розмір, кількість робочих місць тощо), тобто дані вміння є універсальними для вітчизняного суспільства.

При цьому доведено, що особливої актуальності набувають навички соціально орієнтованого спрямування здобувачів вищої освіти України, які формуються під впливом різних аспектів життєдіяльності (гносеологічні, аксіологічні, праксіологічні, онтологічні). Доведено, що формування неосів (субстанційних носіїв новизни) холистичного розвитку відбувається на основі онтологічних навичок, які є носіями нової якості антропогенного походження і поєднують економічні, екологічні, соціальні та духовні аспекти розвитку індивіда. У зв'язку з тим, що питання активізації талановитих і здібних особистостей на освітянському просторі у поєднанні із соціально відповідальним мисленням, є одним з найактуальніших і складних, запропоновано створення на базі ЗВО України інкубаторів новацій, за допомогою яких будуть формуватися сприятливі умови для реалізації творчих і креативних ідей здобувачів вищої освіти (використано матеріали МНАУ), що у результаті приведе до соціалізації економіки та холистичного розвитку суспільства (рис. 8).

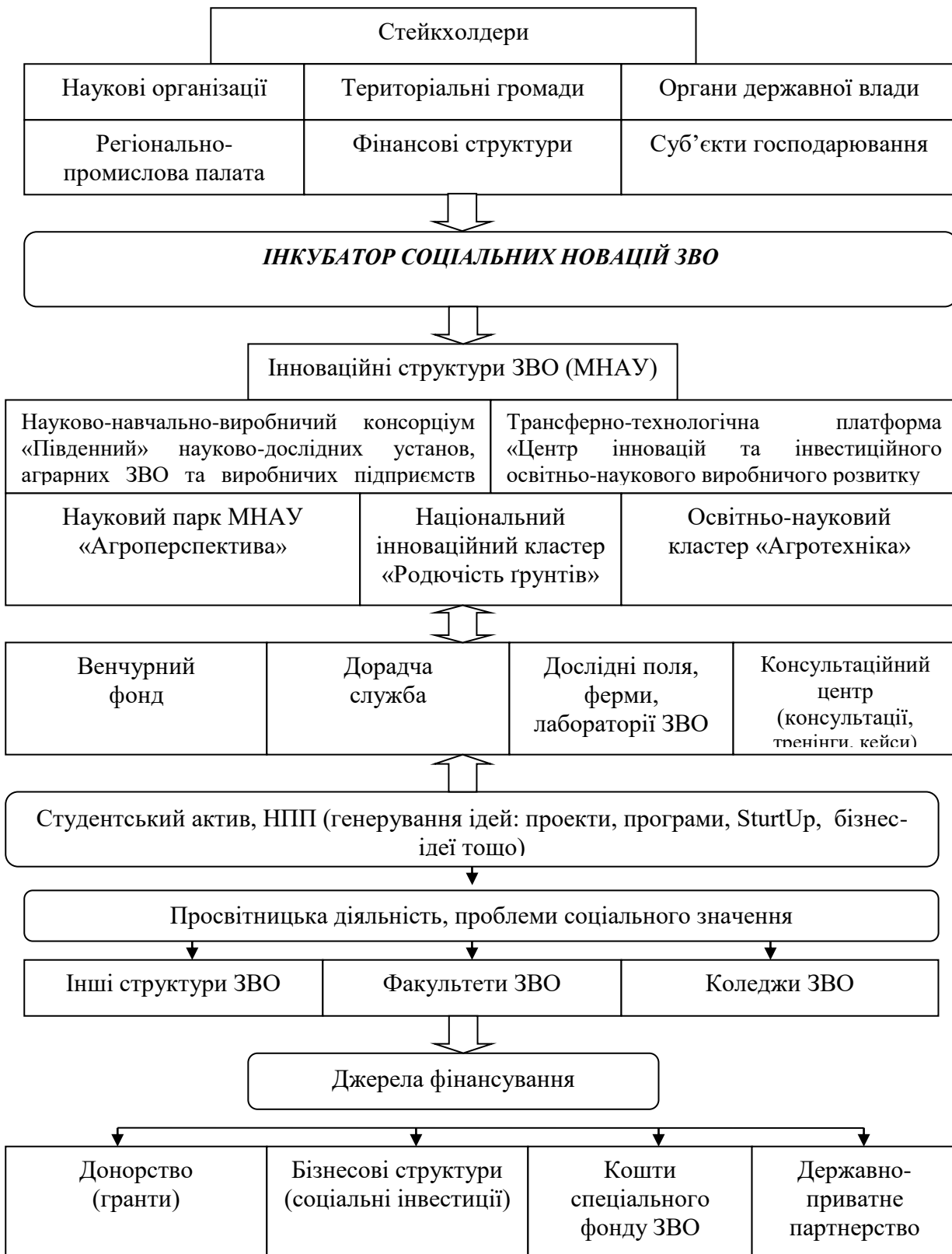

Рисунок – 8 Модель створення інкубатора соціальних новацій

Ці інкубатори активізують роботу щодо талановитих і здібних особистостей, що у результаті сприятиме холістичному розвитку економіки. Такі структурні одиниці можуть бути створені на базі будь-якого аграрного ЗВО України.

У результаті реалізації соціальних проектів через інкубатор соціальних новацій: підвищується зацікавленість здобувачів вищої освіти у навчанні; відбувається тристоронній взаємозв'язок між викладачем, здобувачем вищої освіти та аграрним підприємством, яке у майбутньому може стати його роботодавцем; підвищується соціально-культурний розвиток сільського населення; змінюється бачення основних цінностей суспільства на основі соціалізації освіти.

З метою забезпечення ефективного формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки доведено, що необхідне активне їх залучення до складання нефінансової звітності, відповідно до Цілей сталого розвитку Глобального договору ООН, поєднуючи зусилля аграрного бізнесу, органів державної влади та громади (табл. 3).

Таблиця 3 Етапи формування інтегрованої звітності на аграрних підприємствах України

Етапи	Форми звітності	Характеристика
I етап	Формування фінансової звітності підприємств	Регламентується міжнародними та національними стандартами; Законами України; наказами, які затверджуються Міністерством фінансів України; Положеннями Кабінету Міністрів України тощо
II етап	Формування фінансової та нефінансової звітності підприємств	Регламентується міжнародними та національними стандартами; Законами України; наказами, які затверджуються Міністерством фінансів України; Положеннями Кабінету Міністрів України; внутрішніми документами підприємств тощо
III етап	Формування інтегрованої звітності	Регламентується міжнародними стандартами про соціально орієнтовану діяльність підприємства

Джерело: сформовано автором

Інтегрована звітність – це нова концепція побудови бізнесу, яка включає в себе не тільки фінансову звітність (регламентовану національним та міжнародним законодавством), а й нефінансову звітність (є добровільною).

Досліджуючи соціальну звітність (нефінансову звітність) серед найбільших агрохолдингів України, з'ясовано, що лише невелика їх частка розкриває локальну соціальну відповідальність у вигляді соціальних звітів. Так, лише 28% із досліджених аграрних підприємств формують соціальну звітність. Деякі аграрні підприємства окремо не формують соціальну звітність, а включають її до щорічної фінансової звітності.

Тому у роботі обґрунтовано необхідність відображати результати локальної соціальної відповідальності у таких статтях: необоротні та оборотні активи, зобов'язання, капітал тощо. Це можливо зробити лише за наявності оцінки показника вартісного виміру.

У разі неможливості оцінити показник у вартісному співвідношенні доречним буде формування звітності щодо локальної соціальної відповідальності у примітках до фінансової звітності, яка подається у більш довільній формі і ґрунтується на «об'єктивних професійних судженнях» керівництва. Статті витрат можуть мати таке спрямування: зобов'язання перед

працівниками по розрахунках, зобов'язання перед бюджетом по розрахунках, зобов'язання перед іншими суб'єктами господарювання (з питань розвитку інфраструктури, екології, соціальних програм тощо). Третім варіантом є формування окремого документа з локальної соціальної відповідальності як окремої форми соціальної звітності.

Таким чином, обґрунтовані методологічні підходи системно-комплексного та синергетичного характеру мають створити передумови для задоволення визначених потреб суспільства на основі холістичного розвитку, що досягається засобами сформованої системи соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої науково-практичної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України. Актуальний характер практичної реалізації наукового дослідження відображає вирішення завдань відповідно до мети:

1. Обґрунтовано, що інтеграція України у світове співтовариство вимагає від підприємств різних форм власності запроваджувати та дотримуватися нових концепцій і підходів на основі локальної соціальної відповідальності. Основні концепції формування локальної соціальної відповідальності повинні бути інтегровані в управлінські рішення аграрних підприємств, що дозволить поєднати економічні та суспільні інтереси як аграрного підприємства, так і країни у цілому. Зважаючи на особливості аграрної сфери, запропоновано концептуальну схему управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки та доведено її позитивний вплив на кінцеві результати господарювання аграрних підприємств.

2. Доведено, що на сучасному етапі темпи трансформування суспільства надто швидкі, тому необхідна інтегрованість соціуму для задоволення викликів часу, що вимагає мобільної адаптивності, взаємозв'язку та включення інститутів, інституцій, суб'єктів господарювання та окремих особистостей до збалансованості ключових складових. Одним із нових напрямів сучасного розвитку є холістична концепція, яка базується на єдності, винятковості та створенні взаємовідносин за умови, що різні складові приведені у рівновагу. Основою холістичного розвитку є духовність, тобто економічна, соціальна, екологічна складові є забезпечуючими по відношенню до духовної, яка є дійсною сутністю людини (суспільства).

3. Узагальнивши категорійний апарат наукового пошуку соціальної відповідальності, сформовано термінологічні взаємозв'язки соціальної відповідальності різних ієрархічних рівнів, кожен з яких демонструє авторське розуміння теорії та методології, а також гармонізує логіко-змістовне відображення об'єкта і предмета дослідження (соціальна відповідальність, локальна соціальна відповідальність, соціально відповідальний бізнес, корпоративна соціальна відповідальність).

4. Проаналізувавши та узагальнивши основні напрями розвитку соціальної відповідальності, сформовано підхід до структуризації локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, з виділенням різнорівневих стейкхолдерів та факторів впливу, що характеризує внутрішню (корпоративну соціальну відповідальність) та зовнішню (соціально відповідальний бізнес) складові її функціонування. Обґрунтовано, що повноцінна реалізація інструментів структурно-компонентної соціальної інфраструктури вимагає достатнього обсягу фінансових ресурсів для забезпечення її ефективного функціонування, у підсумку запропоновано аграрним підприємствам у розрізі рівнів локальної соціальної відповідальності долучатися до розвитку соціальної інфраструктури на основі фінансування різноманітних заходів, отримуючи зворотній позитивний ефект – прискорення розвитку продуктивних сил, покращення рівня життя населення на селі, зменшення міграційних процесів.

5. У зв'язку з фрагментарністю та неоднозначністю досліджень щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, на основі досліджень відповідних методологічних підходів сформовано власну позицію щодо оцінки рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору, яка ґрунтується на: 1) специфіці розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки; 2) логічній послідовності системи оцінки рівня соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки; 3) ізольованості оцінювання рівня локальної соціальної відповідальності; 4) недостатньому забезпеченні інформаційними ресурсами, що обмежує можливості аналізу та знижує рівень його об'єктивності. Зважаючи на це, поєднуючи кількісне і якісне оцінювання складових потенціалу та враховуючи галузеву специфіку, запропоновано методологічні підходи щодо інтегральної оцінки рівня локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств.

6. Розроблено механізм формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки та наведено взаємодію його рівнів, який відображає сукупність організаційних форм, рівнів регулювання, напрямів діяльності, економічних процесів і суспільних дій, спрямованих на створення відповідних умов, які націлені на підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств, враховуючи потреби зацікавлених сторін (стейкхолдерів), на основі використання економічних, екологічних, соціальних та духовних чинників розвитку суспільства. Обов'язковою умовою є взаємоузгодженість всіх рівнів розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору.

7. Дослідженням встановлено, що розуміння локальної соціальної відповідальності представниками аграрного сектору економіки України є досить широким та певною мірою обмеженим, у більшості випадків представники аграрного бізнесу розуміють її як благодійництво, вчасну сплату податків та створення сприятливих умов для працівників. З'ясовано, що розмір підприємства безпосередньо впливає на масштаби його локальної соціальної відповідальності, оскільки великі підприємства, як правило, демонструють

вищий рівень локальної соціальної відповідальності, адже це є обов'язковою умовою виходу на міжнародні ринки. Середні та малі аграрні підприємства мають більше гальмуючих факторів для її реалізації, що значною мірою пов'язано з фінансовими результатами їхньої діяльності.

8. Відповідно до нашої теоретично окресленої та практично підтвердженої позиції формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки повинно супроводжуватися комплексним формуванням інституційно-інституціонального середовища у розрізі рівнів функціонування. Вважаємо, що одним з базисів інституціонального забезпечення формування і розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки є: нормативно-правове регулювання, державна підтримка галузі, соціальне партнерство (державно-приватне партнерство); соціальне підприємництво; запровадження нових моделей розвитку аграрних підприємств (бірюзова модель, принципи укладених кіл).

9. Розроблено ресурсно-результативний аспект стратегії соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України. Основна ідея обґрунтованої нами позиції полягає у тому, що на інституціональному рівні повинен бути активізований механізм реалізації стратегії соціальної відповідальності як основний інструмент щодо розвитку даного напрямку. З'ясовано, що поширення тенденції функціонування аграрного підприємства в умовах структурного зрушення приводить до активного його залучення у локальну соціальну відповідальність, яка є невід'ємною частиною в управлінні аграрного підприємства і може змінюватися відповідно до рівня розвитку, напрямку діяльності, залежно від того, на якій стадії розвитку знаходиться аграрне підприємство. Доведено, що стратегія розвитку локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств повинна орієнтуватися на потреби основних стейкхолдерів та заохочення до активної співпраці між ними й аграрними підприємствами у забезпеченні довгострокового та холістичного розвитку.

10. Обґрунтовано, що формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки повинно поєднуватися із загальною державною аграрною політикою. Зважаючи на це, визначено: 1) необхідні умови щодо реалізації соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору на різних рівнях функціонування; 2) основні причини низького рівня розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору; 3) основні фактори, які спонукають аграрні підприємства формувати локальну соціальну відповідальність; 4) заходи вдосконалення правової складової інституціонального середовища; 5) напрями формування соціально орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки.

11. З'ясовано, що механізмом реалізації адаптованої до умов соціально орієнтованої економіки інноваційного типу є сформована соціальна відповідальність закладів вищої освіти України, у результаті чого останні змінять рівень соціальної відповідальності окремих громадян та суспільства у цілому на основі різноманітних суспільних проявів та підходів щодо пріоритетності їх господарювання.

12. У результаті проведених досліджень сформовано власну позицію щодо розвитку соціальної відповідальності на основі соціалізації освіти як засобу зміни парадигми розвитку аграрного сектору економіки, яка ґрунтується на: 1) ЗВО є відповідальними не лише за розвиток і збереження фундаментальної науки та освіченості, а й беруть участь в інтерпретації, поширенні і застосуванні нового знання, яке базується на соціально відповідальній діяльності суб'єкта господарювання в аграрному секторі; 2) особливості континууму поколінь здобувачів вищої освіти України; 3) основних сучасних підходах до підготовки фахівців в аграрному секторі економіки; 4) основних факторах глобальних змін, які вимагають майбутні професійні орієнтири; 5) формуванні соціально орієнтованої спрямованості навичок здобувачів вищої освіти України.

13. Розроблено модель створення інкубатора соціальних новацій на базі закладів вищої освіти України, за допомогою якої будуть формуватися сприятливі умови для реалізації творчих і креативних ідей здобувачів вищої освіти. У результаті реалізації соціальних проектів через інкубатор соціальних новацій: 1) підвищується зацікавленість здобувачів вищої освіти у навчанні; 2) відбувається тристоронній взаємозв'язок між викладачем, здобувачем вищої освіти та аграрним підприємством, яке у майбутньому може стати його роботодавцем; 3) підвищується соціально-культурний розвиток сільського населення; 4) відбувається зміна бачення основних цінностей суспільства на основі соціалізації освіти.

14. Для досягнення ефективного розвитку соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору досліджено соціальну звітність як основний інструмент її управління. Запропоновано напрями активізаційної політики щодо розвитку нефінансового звітування аграрними підприємствами України на основі комунікативних зв'язків між різними рівнями функціонування галузі. Для забезпечення їхньої реалізації необхідне застосування таких варіантів соціального звітування: 1) у формалізованих звітах (Баланс №1) аграрних підприємств запровадження локальної соціальної відповідальності як окремих статей; 2) формування звітності по локальній соціальній відповідальності у примітках до фінансової звітності; 3) формування окремого документа з локальної соціальної відповідальності як окремої форми соціальної звітності.

Список публікацій здобувача

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1 Монографії:

1. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І Соціальна відповідальність у формуванні економічної безпеки аграрного сектора економіки // Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : монографія у 2 т. Дніпропетровськ : «ФОП Дроб'язко С.І.», 2014. Т. 1. С. 146-158. (*Особистий внесок: проаналізовано формування соціальної відповідальності на рівні аграрних підприємств*).

2. Sirenko N., Burkovskaya A., Lunkina T. Social responsibility as of the policy strategies of the agrarian sector development in Ukraine // Mechanisms of

interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi, in 4 Vol. / ISMA University. Riga : «Landmark» SIA, 2017. Vol. 2. P. 169-178. (*Особистий внесок: досліджено стримуючі фактори реалізації соціальної відповідальності та переваги від її запровадження в аграрному секторі*).

3. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Формування соціальної відповідальності в агрохолдингах України // Social and economic aspects of sustainable development of regions : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. P. 96-101. (*Особистий внесок: доведено ключову роль агрохолдингів при формуванні соціальної відповідальності в аграрному секторі*).

4. Т. І. Лункіна Соціальна відповідальність в аграрному секторі економіки України : монографія, Дизайн і поліграфія, м. Миколаїв, 2018. 632 с.

1.2 Статті, у наукових фахових виданнях України та виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Лункіна Т. І. Основні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2012. Вип. 3 (67). С. 66—72.

6. Лункіна Т. І. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в сільському господарстві // Інноваційна економіка : всеукраїнський науково-виробничий журнал. Тернопіль : Тернопільський інститут агропромислового виробництва УААН, 2012. № 9 (35). С. 49—52.

7. Лункіна Т. І. Державне фінансування соціального розвитку населення в Україні // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 3 (73). С. 49—53.

8. Лункіна Т. І. Сталий економічний розвиток України: сутність, значення // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 2 (72). С. 35—41.

9. Лункіна Т. І. Соціально-екологічна направленість розвитку аграрного сектора України // Економіка. Фінанси. Право. 2013. № 7/1. С. 30—32. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

10. Лункіна Т. І. Розвиток економіки України : сучасний стан // Экономика и управление. Симферополь, 2013. № 4. С. 91—95. **Включено до міжнародної наукометричної бази: РІНЦ.**

11. Лункіна Т. І. Соціалізація аграрного сектора економіки України // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 6. Ч. 4. С. 152—155. **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.**

12. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Інвестування аграрного сектора економіки України // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. № 4 (81). С. 41—46. (*Особистий внесок: досліджено сучасний стан інвестування аграрного сектора економіки України*).

13. Лункіна Т. І. Соціально-відповідальний університет – запорука успішного розвитку // Економіка. Фінанси. Право. 2015. № 8/1. С. 47-50. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

14. Лункіна Т. І. Інноваційний розвиток України на засадах соціальної відповідальності // Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. 2015. № 3 (58). С. 17-21. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

15. Лункіна Т. І. Екологічна компонента соціального розвитку України // Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць : Серія «Економіка». 2015. Вип. № 1 (45). Т. 3. С. 103-107. **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, ResearchBib, PИЦ, Google Scholar, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.**

16. Лункіна Т. І. Формування соціальної відповідальності у ВНЗ України // Науковий вісник Херсонського державного університету : серія «Економічні науки». 2015. Вип. 12. Ч. 2. С. 145-148. **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.**

17. Лункіна Т. І., Каратай Т. М. Основні напрями розвитку соціальної відповідальності у ВНЗ України // Наукові праці. Економіка. 2015. Вип. 253. Т. 265. С. 100-106. *(Особистий внесок: доведено ключову роль закладів вищої освіти при формуванні соціальної відповідальності у суб'єктів економіки).*

18. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні // Вісник аграрної науки Причорномор'я України. 2015. № 4 (87). С. 38-43. *(Особистий внесок: розглянути основні аспекти розвитку корпоративної соціальної відповідальності).*

19. Бурковська А. В., Лункіна Т. І., Корабахіна А. Ю. Вплив фінансової децентралізації на суспільно-економічний розвиток регіонів України // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 11 (185). С. 230-237. *(Особистий внесок: доведено вплив фінансової децентралізації на суспільно-економічний розвиток регіонів).* **Включено до міжнародних наукометричних баз: «Scopus», Індекс Copernicus.**

20. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні : основні аспекти // Сталий розвиток економіки : міжнародний науково-виробничий журнал. 2016. № 1. С. 5-11. *(Особистий внесок: охарактеризовано соціальне підприємництво як новий вид соціальної діяльності).* **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

21. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Законодавче регулювання корпоративної соціальної відповідальності в Україні потребує удосконалення // Галицький економічний вісник. 2016. № 1 (50). С.32-37. *(Особистий внесок: розглянуто окремі аспекти законодавчого регулювання корпоративної соціальної відповідальності в Україні).* **Включено до міжнародної наукометричної бази: Google Scholar.**

22. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Соціальна відповідальність ведення бізнесу в Україні // Вісник аграрної науки

Причорномор'я України. 2016. № 3 (91). С. 13-19. (*Особистий внесок: розглянуто соціально відповідальний бізнес як один із напрямів підвищення добробуту суспільства*).

23. Лункіна Т. І., Белоусова Т. П. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств на соціальних засадах // Наукові праці. Економіка. 2016. Вип. 263. Т. 275. С. 129-133. (*Особистий внесок: обґрунтовано вплив соціальної діяльності на ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств*).

24. Лункіна Т. І., Белоусова Т. П. Механізми підвищення рівня фінансування соціального розвитку сільськогосподарських підприємств // Наукові праці. Економіка. 2016. Вип. 267. Т. 279. С. 43-47. (*Особистий внесок: запропоновано механізми підвищення рівня фінансування соціального розвитку сільськогосподарських підприємств*).

25. Лункіна Т. І., Каратай Т. М. Утилізація твердих побутових відходів як фактор економічного піднесення України // Наукові праці. Економіка. 2016. Вип. 273. Т. 285. С. 118-124. (*Особистий внесок: доведено необхідність утилізації твердих побутових відходів в Україні*).

26. Лункіна Т. І., Власюк І. М. Особливості органічного виробництва на сільськогосподарських підприємствах в Україні // Наукові праці. Економіка. 2016. Вип. 273. Т. 285. С. 113-118. (*Особистий внесок: розглянуто окремі аспекти органічного виробництва на сільськогосподарських підприємствах в Україні*).

27. Лункіна Т. І. Соціальна відповідальність як складова частина збалансованого розвитку держави // Інтелект ХХІ століття. 2016. № 5. С. 20-23. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

28. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Становлення та розвиток соціальної відповідальності: зарубіжний та вітчизняний досвід // Сталий розвиток економіки. 2017. № 1. С. 5-11. (*Особистий внесок: розглянуто особливості розвитку та становлення соціальної відповідальності*). **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

29. Лункіна Т. І. Основна роль і необхідність розвитку соціальної відповідальності в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 12. № 2. С. 6-10. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

30. Лункіна Т. І. Міжнародний досвід формування соціальної відповідальності // Наукові праці. Економіка. 2017. Вип. 284. Т. 296. С. 15-19. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

31. Лункіна Т. І. Соціалізація економіки як один із інноваційних напрямів ефективного функціонування держави // Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. 2017. № 11-12 (72). С. 48-54. **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, РІНЦ.**

32. Лункіна Т. І. Особливості оцінки рівня соціальної відповідальності аграрного сектора // Інфраструктура ринку : електронний науково-практичний журнал. 2017. Вип. 14. С. 34-38. **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus.**

33. Лункіна Т. І., Бурковська А. В., Бурковська А. І. Оцінювання ефективності соціальної відповідальності підприємств крізь призму сучасних економічних умов // Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 25. С. 26-30. (*Особистий внесок: проведена оцінка ефективності соціальної відповідальності підприємств*). **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

34. Lunkina T., Burkovskaya A. Basic approaches to social responsibility level's assessment // Вісник аграрної науки Причорномор'я України. 2018. Вип. № 1 (97). С. 64-72. (*Особистий внесок: запропоновано педологічний підхід щодо оцінки рівня соціальної відповідальності*). **Включено до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus, Journal Factor, Ulrichweb, Open Academic Journals Index, Google Scholar, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.**

35. Лункіна Т. І. Роль держави у формуванні соціально-орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки // Наукові праці. Економіка. Т. 312. Вип. 300. 2018. С.117-121. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Index Copernicus.**

36. Лункіна Т. І., Широка А. І. Локальна соціальна відповідальність в аграрному секторі України // Modern Economics. 2018. Вип. 9. С. 60-66. (*Особистий внесок: обґрунтовано пріоритетну роль локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі економіки*). **Включено до міжнародних наукометричних баз: Crossref, Google Scholar, Jifactor, CiteFactor, Scientific Indexing services, Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського, ResearchBib, DRJI, Journal Factor, DOAJ.**

1.3 Статті у наукових виданнях інших держав:

37. Lunkina T., Burkovskaya A. The development of socially responsible business of Ukraine // British journal of science, education and culture. 2015. № 1 (7), January-june, vol. III. P. 385-391. (*Особистий внесок: обґрунтовано роль соціально відповідального бізнесу в економіці країни*). **Включено до міжнародної наукометричної бази: РІНЦ.**

38. Лункіна Т. І. Вплив соціальної відповідальності на формування навичок здобувачів вищої освіти // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2016. vol. 2-4. С. 130-138. **Включено до міжнародної наукометричної бази: Google Scholar**

39. Сиренко Н. Н., Бурковская А. В., Лункина Т. И. Роль и значение социальной ответственности в Украине // United-Journal : международный научный журнал. 2018. № 15. С. 48-52. (*Особистий внесок: обґрунтовано пріоритетну роль соціальної відповідальності в Україні*). **Включено до міжнародних наукометричних баз: In.SlideShare, Google Scholar, GIF, ReserchBib, Quality factor, SSOAR, CiteFactor, The Asian Education Index, Jifactor.**

1.4 Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

40. Лункина Т. И., Бурковская А. В. Инвестиционная деятельность аграрного сектора экономики Николаевской области // Научные исследования – основа модернизации сельскохозяйственного производства : междунар. научн.-практ. конф. (г. Тюмень, 9-11 нояб., 2011 р.). Тюмень, 2011. С. 103—106. (*Особистий внесок: проаналізовано інвестиційну діяльність аграрного сектора економіки Миколаївської області*).

41. Лункіна Т. І. Фінансові аспекти господарювання агропідприємств // Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпропетровськ, 16-17 січ., 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. С. 100—102.

42. Лункіна Т. І. Економіка України: рейтингова оцінка в світі // Формування конкурентоспроможної національної економіки : світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 19-20 квіт., 2013 р.). Херсон, 2013. С. 31—32.

43. Лункіна Т. І. Основні концепції сталого розвитку України в сучасних умовах // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : матеріали Причорноморської регіональн. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу (м. Миколаїв, 24-26 квіт., 2013). Миколаїв, 2013. С.25—27.

44. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Стан сучасної економіки України // Финансовая система Украины : проблемы и перспективы развития в условиях трансформации социально-экономических отношений : I научн.-практ. конф. (г. Севастополь, 16-18 мая, 2013 г.). Севастополь, 2013. С. 23—24. (*Особистий внесок: розглянуто стан сучасної економіки України*).

45. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Основні засади зрівноваженого розвитку в аграрному секторі // Перспективи розвитку України в умовах глобальної кризи : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпропетровськ, 14-15 черв., 2013 р.) Дніпропетровськ, 2013. С. 28 —29. (*Особистий внесок: доведено важливу роль зрівноваженого розвитку в аграрному секторі*).

46. Лункина Т. И., Бурковская А. В. Развитие сельского хозяйства Украины при условиях экологизации производства // Инновационные подходы в управлении агропромышленным комплексом : материалы XII научн.-практ. конф. (г. Барнаул, 2-3 июля, 2013 г.). Барнаул, Россия, 2013. С. 249—251. (*Особистий внесок: доведено важливість екологізації виробництва у сільського господарстві України*).

47. Лункина Т. И., Бурковская А. В. Особенности формирования социальной ответственности в Украине // Modern Agriculture – Achievements and Prospects : International Scientific Symposium / 80 th Anniversary of State Agrarian University of Moldova. (Chisinau, October 09-11, 2013). Chisinau, 2013 С. 41—43. (*Особистий внесок: охарактеризовано особливості формування соціальної відповідальності*).

48. Лункіна Т. І. Соціальна відповідальність як одна із складових економічної безпеки держави // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : матеріали Причорноморської регіональн. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 23-25 квіт., 2014). Миколаїв, 2014. С.31-32.

49. Лункина Т. И., Бурковская А. В. Основная роль и особенности развития социальной ответственности в Украине // Формирование конкурентоспособной экономики АПК региона: теоретический и практический аспекты : материалы XIII междунар. научн.-практ. конф. (г. Барнаул, 23-24 сент., 2014 г.). Барнаул, 2014. С. 322—324. (*Особистий внесок: досліджено основні аспекти розвитку соціальної відповідальності в Україні*).

50. Лункіна Т. І. Соціально-економічний розвиток аграрного сектора в економіці держави // Аграрна наука – освіта – виробництво: сучасний стан, проблеми та перспективи інтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 30-річчю МНАУ (м. Миколаїв, 12-14 листоп., 2014 р.). Миколаїв, 2014.

51. Лункіна Т. І. Соціально-економічний потенціал України : основні аспекти // матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-експозиційної та вербально-демонстраційної конф. : Вдосконалення механізмів активізації економічних процесів та формування конкурентоспроможності національної економіки, регіону, підприємства в умовах глобалізації (м. Ужгород, 20-24 квіт., 2015 р.). Ужгород, 2015. С. 94-96.

52. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Особливості кредитування підприємств аграрної сфери економіки України // Актуальні проблеми економіки та фінансів : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ-Санкт-Петербург-Вена, 29 квіт., 2015 р.). Київ-Санкт-Петербург-Вена, 2015. С. 38-40. (*Особистий внесок: проаналізовано особливості кредитування підприємств аграрної сфери як один із напрямів їх фінансування*).

53. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Розвиток соціальної відповідальності в університетах України // Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24-25 лип., 2015 р.) Ч. 2. Київ, 2015. С. 51-53. (*Особистий внесок: доведено роль закладів вищої освіти у формуванні соціальної відповідальності*).

54. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Популяризація принципів соціальної відповідальності в суспільстві через освітньо-виховний процес // Наукові здобутки на шляху до вдосконалення економіки країни : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 7-8 серп. 2015 р.) Ч. 2. Дніпропетровськ, 2015. С. 26-29. (*Особистий внесок: здійснено дослідження щодо популяризації принципів соціальної відповідальності*).

55. Лункина Т. И., Бурковская А. В. Влияние социальной ответственности на инновационное развитие Украины // Формирование инфраструктуры развития регионального АПК : теория и практика : материалы XIV междунар. научн.-практ. конф. (г. Барнаул, 24-25 сент., 2015 г.). Барнаул, 2015. С. 301—303. (*Особистий внесок: досліджено основні вплив соціальної відповідальності на інноваційний розвиток України*).

56. Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Розвиток соціально-культурної сфери України за допомогою корпоративної соціальної відповідальності // Економіка і менеджмент : сучасні трансформації в епоху глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Клайпеда, 29 січ., 2016 р.). Клайпеда, Литва, 2016. С. 96-99. *(Особистий внесок: досліджено соціально-культурну сферу та вплив корпоративної соціальної відповідальності на її формування).*

57. Бурковська А. В., Лункіна Т. І., Корабахіна А. Ю. Роль фінансової децентралізації у забезпеченні ефективного розвитку територій // Агроэкологические, социальные и экономические аспекты создания и эффективного функционирования экологически стабильных территорий : материалы I междунар. научн.-практ. конф. (г. Полтава, 26 февр., 2016 р.). Полтава, 2016. С. 99-102. *(Особистий внесок: розглянуто вплив фінансової децентралізації на ефективний розвиток територій).*

58. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво – бізнес із соціальною місією // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : матеріали Причорноморської регіональн. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу (м. Миколаїв, 22-24 квіт., 2016). Миколаїв, 2016. С.48-50.

59. Лункина Т. И. Особенности развития социально-ответственного агробизнеса в Украине // Украина – Болгария – Европейский Союз : современное состояние и перспективы : материалы междунар. научн.-практ. конф. (г. Варна, 2016 г. Т. 1.). Варна, 2016 г. С. 103-106.

60. Бурковська А.В., Лункіна Т.І. Про необхідність удосконалення законодавчого регулювання корпоративної соціальної відповідальності в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Формування, механізм зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах (м. Тернопіль, 22-24 верес., 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 200-202.

61. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. «Зелена логістика» невід’ємна складова соціальної відповідальності підприємств // Логістичний менеджмент: проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 17 листоп., 2016 р.). Умань, 2016. С. 26-29. *(Особистий внесок: охарактеризовано «зелену логістику» як один із напрямів соціальної відповідальності підприємств).*

62. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Основні аспекти корпоративної соціальної відповідальності // Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб’єктів господарювання : національні, глобалізаційні та євроінтеграційні аспекти : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 23-25 листоп., 2016 р.). Миколаїв, 2016. С. 369-372. *(Особистий внесок: розглянуто особливості розвитку корпоративної соціальної відповідальності).*

63. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Соціальна відповідальність як інструмент досягнення сталого (збалансованого) розвитку держави // матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри (м. Київ, 5-6 квіт., 2017 р.).

Київ, 2017. С. 73-75. (*Особистий внесок: досліджено збалансований розвиток держави на основі соціальної відповідальності*).

64. Лункіна Т. І. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців аграрного сектора // матеріали Причорноморської регіональн. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 26-28 квіт., 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 26-28. (*Особистий внесок: розглянуто особливості формування соціальної відповідальності у здобувачів вищої освіти*).

65. Лункіна Т. І. Вплив соціалізації освіти на майбутніх фахівців аграрного сектора // Практичні можливості та перспективи використання в освітньому процесі сучасних інформаційних технологій : матеріали наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 11 трав., 2017 р.). Миколаїв, 2017.

66. Лункіна Т. І., Бурковська А. В., Сіренко Н. М. Основні засади розвитку соціальної відповідальності // Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств : проблеми і перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 трав., 2017 р.). Львів, 2017. С. 270-271. (*Особистий внесок: здійснено дослідження щодо розвитку соціальної відповідальності*).

67. Лункіна Т. І. Становлення соціальної відповідальності в Україні // The modern trends in the development of business social responsibility : матеріали міжнар. наук. конф. (Lisabon, may 19ht, 2017). Lisabon, 2017. P. 3-7.

68. Лункіна Т. І. Соціалізація економіки як новий етап розвитку суспільства // Трансформація фінансової системи України : тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 20-21 листоп. 2017 р.). Миколаїв, 2017. С. 80-81.

69. Лункіна Т. І. Особливості розвитку органічного ринку в Україні // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні : матеріали Причорноморської регіональн. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 25-27 квіт., 2018 р.). Миколаїв, 2018.

70. Сіренко Н. М., Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Розвиток соціально-орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки // Соціально-економічні проблеми сучасності : матеріали II Всеукраїн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Маріуполь, 15 черв., 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 194-199. (*Особистий внесок: проаналізовано особливості формування соціально-орієнтованого інвестиційного клімату в аграрному секторі*).

71. Лункіна Т. І. Формування інституціонального забезпечення локальної соціальної відповідальності в аграрному секторі // Економіка, фінанси, управління та право : теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 23 лип., 2018 р.). Полтава, 2018. С. 27-29.

1.5 Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

72. Лункіна Т. І. Аналіз основних тенденцій сталого розвитку України // Економічний дискурс : міжнародний збірник наукових праць. 2015. Вип. 4. С. 45-54.

73. Лункіна Т. І. Соціалізація освіти як засіб підвищення соціальної відповідальності в аграрному секторі. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ, 2016. 30 с. (Препринт/Миколаїв).

74. Лункіна Т. І. Соціалізація освіти як засіб підвищення соціальної відповідальності в аграрному секторі : науковий твір. Миколаїв : МНАУ, 2016. 30 с. (авторське свідоцтво від 30.11.2016 р. №70828).

75. Лункіна Т. І., Власюк І. М. Корпоративна соціальна відповідальність ведення бізнесу в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення // Modern Economics. 2017. Вип. 1. С. 24-30. *(Особистий внесок: обґрунтовано пріоритетну роль корпоративної соціальної відповідальності ведення бізнесу в Україні).*

76. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І. Методологічні аспекти оцінки рівня соціальної відповідальності аграрного сектора. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ, 2017. 35 с. (Препринт/Миколаїв). *(Особистий внесок: запропоновано методологію оцінки рівня соціальної відповідальності).*

77. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І. Методологічні аспекти оцінки рівня соціальної відповідальності аграрного сектора : науковий твір. Миколаїв : МНАУ, 2017. 35 с. (авторське свідоцтво від 07.03.2018 р. №77448). *(Особистий внесок: запропоновано методологію оцінки рівня соціальної відповідальності).*

78. Сіренко Н. М., Лункіна Т. І., Бурковська А. В. Формування соціальної відповідальності в агрохолдингах України // Social and economic aspects of sustainable development of regions : monograph. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. Р. 96-101. (авторське свідоцтво від 07.03.2018 р. № 77449). *(Особистий внесок: доведено ключову роль агрохолдингів у формуванні соціальної відповідальності).*

79. Лункіна Т. І. Соціально орієнтована діяльність аграрних підприємств. Миколаїв : видавничий відділ МНАУ, 2018. 48 с. (Препринт/Миколаїв).

АНОТАЦІЯ

Лункіна Т.І. Формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами – за видами економічної діяльності. – Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2019.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню концептуальних засад, удосконаленню теоретико-методологічних положень, розробці методичних

підходів та практичних рекомендацій щодо формування соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України.

Обґрунтовано, що соціалізація економіки повинна здійснюватися на основі холістичного розвитку, який збалансовує економічні, екологічні, соціальні та духовні елементи розвитку сучасного аграрного сектору. Охарактеризовано міжнародний та вітчизняний досвід формування стандартів соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки.

Сформовано концептуальну модель управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки, яка відображає об'єкт і предмет наукового дослідження за рівнями функціонування. Розроблено та верифіковано методологічні підходи оцінки рівня локальної соціальної відповідальності аграрних підприємств по кожній її структурній складовій (економічній, кадровій, екологічній, відповідальності соціального спрямування) з урахуванням специфіки функціонування аграрного виробництва.

Обґрунтовано механізм інституціонального забезпечення локальної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектора економіки. Встановлено, що за умови ефективної взаємодії між різними рівнями можливе раціональне та нове утворення сучасних організаційних форм інституціонального забезпечення (соціальне партнерство, агропромислова інтеграція, соціальне підприємництво, нові моделі управління підприємством (бірюзова модель, принцип укладених кіл, паралельні команди, мережа індивідуальних контрактів тощо)).

Розроблено ресурсно-результативний аспект стратегії соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки України, результатом чого на інституціональному рівні повинен бути активізований механізм реалізації стратегії соціальної відповідальності суб'єктів аграрного сектору економіки як основного інструмента щодо розвитку даного напрямку. На нижчих рівнях ієрархії повинні також бути введені в дію стратегії щодо соціальної відповідальності та локальної соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрний сектор, соціально відповідальний бізнес, корпоративна соціальна відповідальність, локальна соціальна відповідальність, соціальна орієнтованість, аграрні підприємства, соціалізація економіки, холістичний розвиток, соціальна звітність, соціальна політика, соціальна діяльність, соціальний контроль.

ANNOTATION

Lunkina T.I. Formation of agrarian subjects' social responsibility in the economy of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree on specialty 08.00.04 - Economics and Enterprise Management by types of economic activity. - Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, 2019.

The Thesis is devoted to the substantiation of the conceptual framework, improving the theoretical and methodological regulations, development of methodical approaches and practical recommendations on the formation of social responsibility in the agrarian sector of Ukraine.

It is proved that the socialization of the economy should be based on a holistic development that balances economic, environmental, social and spiritual elements of modern agriculture. The international and national experience of social responsibility standards of the agrarian sector's subjects has been characterized.

A conceptual model for managing the development of social responsibility of subjects of the agrarian sector of the economy is formed. It reflects the object and subject of scientific research on the levels of functioning. The methodological approaches to assess the level of local agrarian enterprises' social responsibility with each of its structural components (economic, human, environmental, social responsibility orientation) according to the agrarian production are developed and verified.

According to the author's theoretically outlined and practically confirmed position, four levels of social responsibility of the subjects of the agrarian sector of the economy have been identified. Typically, every next level cannot fully be developed without the previously formed one which is the basis of the research process. It was found that the agrarian enterprises promising emerging demands are to secure not only the first (base) level, but the higher the second and third levels, which directly affect the external - socially responsible business (hereinafter SRB) and internal - corporate social responsibility (hereinafter CSR) aspects of management and allow to create a new benchmark for the development of the agrarian sector taking into account the needs and values of society.

The mechanism of institutional provision of local social responsibility in the agrarian sector of the economy is substantiated. It is found that effective interaction between different levels can become a rational and new formation of modern organizational forms of institutional support (social partnership agro industrial integration, social entrepreneurship, new models of business management (turquoise model principle of concluded circles, parallel teams, network of individual contracts, etc.). We believe that there is a strong necessity to implement the social responsibility in the formal statements of reporting on the agrarian enterprises.

It is revealed that the mechanism of realization of the adapted to the conditions of the socially oriented economy of the innovative type is the developed social responsibility of higher education institutions of Ukraine in order to change the level of social responsibility of individual citizens and society as a whole on the basis of various social manifestations and approaches to the priority of their management.

In order to ensure the effective formation of social responsibility of the subjects of the agrarian sector of the economy, it is proved that their active involvement in the preparation of non-financial reporting in accordance with the United Nations Goal of Sustainable Development of the UN Global Agreement, combining efforts between the agrarian business, state authorities and the community, is necessary to be developed.

Key words: social responsibility, agrarian sector, socially responsible business, corporate social responsibility, local social responsibility, social orientation, agrarian enterprises, socialization of the economy, lobbying, social reporting, social policy, social activity, social control.

Підписано до друку «19» квітня 2019 р.
Формат 60x84 1/16. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 3,0
Зам. №154 від 13.12.2019 р. Наклад 110 прим.
Надруковано у видавничому відділі Миколаївського національного
аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.